

Miskó Dávid
ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet
Témavezető: Stumpf István egyetemi tanár

DOI: 10.55052/themis.2022.1.99.139

Szeretlek és/vagy nem is! – A hazai taktikai szavazás formáinak hipotetikus modellalkotása és azok kutatására tett módszertani kísérlet a hagyományos fókuszcsoporthoz szemszögéből

1. Bevezetés

A választói magatartás kutatásának szakirodalmi gazdagsága, irányzatainak és kutatási eredményeinek sokszínűsége számos „könyvespolcot” roskadásig megtöltene. Termékeny kutatási területnek tartom, hiszen az állandóan mozgásban lévő társadalmi kontextus folyamatosan változó (vagy akár bebetonzó) választói preferenciákat eredményezhet, ezzel a választói magatartás újabb és újabb aspektusait felszínre bocsátva a kutatók és a tudomány számára.

Jelen dolgozat nem a választói magatartás alapvető modelljeivel, irányzataival és azok alapvető empirikus eredményeivel kíván foglalkozni; fókuszában csak a taktikai szavazás elméleti megközelítése áll; azon belül is a hazai választók taktikai viselkedésének hipotetikus leírása. A klasszikus választói modellekről és irányzatokról egy korábbi tanulmányban már beszámoltam, ebben az írásban csupán a taktikai szavazás egy tágabb kontextusban történő elhelyezése végett említem meg azokat.¹ Ennek tükrében a választói magatartás három alaptradíciójáról: a társadalmi kontextus által meghatározott választói viselkedést magyarázó szociológiai; a pártidentitást, a párthoz való hűséges kötődést (és a valóságot azon keresztül szűrő) középpontba állító pártidentifikációs, és Downs alapján² az egyén saját racionális érdekkalkulációján nyugvó racionális hagyományokról beszélhetünk. A

¹ Miskó, Dávid: „Te miért úgy, én miért így szavazok?” – A választói viselkedés általános jellemzése a klasszikus alaptradíciók és egyéb lehetséges elméleti megközelítések alapján. In: *Themis* 2020/2 (a)

² Downs, Anthony: *The Economic Theory of Democracy*. Harper and Row, New York, 1957.

választói magatartás leírására kialakultak még egyéb, az alaptradíciókat nagyban érintő kutatási irányvonalak is gazdag empirikus bizonyítékokkal, amelyek néhol egy-egy változó kiemelkedő szerepe köré csoportosulnak.³ Egyik ilyen irányzat a taktikai vagy stratégiai szavazás⁴, amelyet – a későbbiekben ismertetett definíciók alapján – a racionális alaptradíció paradigmájában helyezek el.⁵

Dolgozatom tehát három célt igyekszik megvalósítani:

1. Egyrészt, a taktikai (stratégiai) szavazás elméleti sajátosságait segítségül hívva a hazai taktikai választói magatartás modellezésére tesz kísérletet. Egy korábbi tanulmányomban a 2018-as választások taktikai modellezése már megtörtént.⁶ E tanulmány most azon túl az áprilisban lezajlott 2022-es országgyűlési választásokat is elemezi abból a szempontból, milyen választási magatartások jellemezheték összességében a magyar választókat. Így nemcsak a taktikai szavazás lehetséges irányaira világít rá. A korábbi tanulmányomhoz képest ebben az írásban bevezetek egy „plauzibilitás mérőt” is, amellyel a kutatás szempontjából eredményeket ígérő választói modelleket szeretném kiszűrni.

2. A dolgozat a taktikai szavazás fókuszcsoporton keresztül történő kutatási lehetőségét próbálja felvázolni. Ezért a hipotetikus fókuszcsoportok felállítása mellett jelen írásommal a fókuszcsoportos kutatás mint módszertan jellemzőit is igyekszem összegyűjteni, ezzel is árnyalva a módszertani paletta sokszínűségét.

3. Módszertani felvetéseim jelen fázisukban hipotetikusak, így a jelen írás mind az 2018-as és 2022-es lehetséges hazai taktikai választói magatartást tekintve, mind a rájuk felállított kutatási keret és metodika alapján termékeny vitát válthat ki a tudományos közösségben arról, mi is lehet a taktikai szavazás racionálisabb iránya, és ezt milyen módszertannal lehet a leginkább mérni, vizsgálni.

Fontos hangsúlyoznom, hogy a dolgozat alapvetően hipotetikus „kalkulációkkal” operál, választ keres a hazai taktikai szavazás lehetséges irányaira; és csak az országgyűlési választásokra korlátozódik.

³ Miskó 2020a

⁴ A dolgozat további részében a taktikai szavazás megnevezést használom csak.

⁵ Miskó, Dávid: Miért és hogyan taktikázhatunk választáskor? A taktikai szavazás motivációinak és stratégiáinak bemutatása a magyarországi taktikai szavazás lehetséges irányainak felvázolásával, *In: Bibó Jogi – és Politikatudományi Szemle*, 2020/02 (b)

⁶ Miskó 2020b

2. Mitől taktikai egy X a szavazólapon? – Az irányzat átfogó bemutatása

A következő két részfejezet a hazai taktikai modellek vázolásához nélkülözhetetlen definíciókat és motivációkat tárja fel a taktikai szavazás elméletéből. Csupán az irányzat tipikus sajátosságaira fókuszál, mélyebb szakirodalmi áttekintésre és empiriák bemutatására nem vállalkozik.

2.1. A taktikai szavazásról

McKelvey és Ordeshook 1972-ben⁷ megjelent munkájukban azt bizonyították, „hogy többpárti választásokon, a szavazó hajlamos lehet az ő saját második legjobban preferált pártjára szavazni, ha a legjobban preferált párt nem valószínű, hogy nyer.”⁸ Ezt a jelenséget taktikai vagy stratégiai, esetleg kifinomult szavazói magatartásnak nevezték.⁹

Daniel Muller és Lionel Page további definíciót határoz meg, amely szerint „a taktikai vagy stratégiai szavazás egy olyan helyzetre utal, amikor a szavazók nem az őszinte preferenciáinak megfelelően szavaznak, hanem tipikusan azzal a szándékkal, hogy befolyásolják az eredményt egy kívánt mód irányában.”¹⁰

Gary Cox döntéseméleti megközelítésével is a választási outcome-ra gyakorolt taktikai hatást hangsúlyozza. Összességében azt nevezi taktikai (stratégiai) szavazásnak, amikor a választó a „kedvenc” pártjának győzelemre való esélytelenségét látván felismeri a két győzelemre esélyes jelöltet, és racionálisan eldönti, hogy a választási végeredmény tényleges befolyásolása végett melyikre szavazzon.¹¹

A fenti definícióknak (és egyéb szakirodalmaknak) megfelelően a taktikai szavazás következő kritériumai állapíthatók meg:

- a választó nem a legpreferáltabb pártjára szavaz¹²;
- a választó voksával mindenképpen hatni akar a választás végeredményére¹³;

⁷ McKelvey, Richard - Ordeshook, Peter: A General Theory of the Calculus of Voting. In J. F. Herdon - J. L. Bernd, editors: *Mathematical Applications in Political Science*, VI. Charlottesville, The University of Virginia Press, 1972, 32 - 78.

⁸ Alvarez, Michael – Nagler, Jonatan: A New Approach for Modelling Strategic Voting in Multiparty Elections, In: *British Journal of Political Science* 2000/1., 57-58.

⁹ Alvarez – Nagler 2000. 57 - 58.

¹⁰ Muller, Daniel – Page, Lionel: A New Approach to Measure Tactical Voting: Evidence from the British Elections, In: *Applied Economics* 2015/47/36., 3839 – 3840.

¹¹ Gary W. COX, W. Gary: *Making Votes Count: Strategic Coordination in the Worlds' Electoral Systems*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, 71.

¹² Rosema, Martin: Strategic and Semi-Strategic Voting under Different Electoral Systems, *Annual Meeting of the Dutch Political Science Organisation* (Antwerpen 2004) 6.

- a választó elvárással rendelkezik, melynek megfelelően „kiszámolja” a számára legjobb alternatívát, amire szavazhat.¹⁴

A taktikai szavazás és a választói viselkedés-modellek építése kapcsán is nélkülözhetetlen megemlíteni az őszinte szavazás (sincere vote) alternatíváját. A választó őszinte szavazatot ad le, ha a saját preferenciáinak megfelelően szavaz, azaz nem taktikailag dönt.¹⁵

A taktikai szavazás Annika Fredén gondolatait idézve olyan választói viselkedéssel operál, amely szerint:

- a választók foglalkoznak a politikai eredményekkel;
- preferenciákkal rendelkeznek a különböző pártokat illetően, amely preferenciákat a pártok kompetenciái, a pártokkal kapcsolatos értékeléseik alapján alakítanak ki;
- nem őszinte szavazatot ad le;
- kalkulál más választók viselkedésével, a pártok választások utáni magatartásával is.¹⁶

A taktikai szavazás koalíciós kormány felállításával kapcsolatban is működik, ugyanis a választóknak az egyes koalíciós kormányokkal kapcsolatban eltérő preferenciák lehetnek. Ebben az esetben a legpreferáltabb pártjuk helyett – különböző lehetséges okok miatt – arra a pártra szavaznak, amely segítségével a kívánt koalíciós kormány összetétele valósul meg.¹⁷

Vegyes választási rendszerekben gyakori lehet a szavazatmegosztás (split-ticket voting; vote switching) gyakorlata. Ebben az esetben a választó eltérően szavaz a többségi elvű egyéni választókerületi jelöltre és a pártlistára is. Ha a választó ezt valamilyen céllal teszi, amely cél része a választási végeredmény manipulálása is, taktikai szavazatmegosztást¹⁸ hajt végre. Ha a szavazatát nem osztja meg, és az általa preferált pártjára szavaz egyéni és pártlistán is, akkor egyenes szavazatot adott le (straight vote jelensége).¹⁹

¹³ Rosema 2004. 6.

¹⁴ Gschwend, Thomas – Meffert, F. Michael: Strategic voting, In Arzheimer, Kai – Evans, Jocelyn – Lewis-Beck, S Michael (szerk.): *The SAGE Handbook of Electoral Behaviour*, SAGE Publications. London, 2017., 343.

¹⁵ Gschwend, Thomas: Ticket-splitting and strategic voting under mixed electoral rules: Evidence from Germany. In: *European Journal of Political Research*, 2007/46. 2.

¹⁶ Fredén, Annika: Strategic Voting under Coalition Governments, Lund: Media-Tryck, 2016., 13-14.

¹⁷ Gschwend, Thomas – Meffert, F. Michael: Strategic Coalition Voting: Evidence from Austria. In: *Electoral Studies* 2010/23., 340.

¹⁸ A taktikai szavazatmegosztás elmélete természetesen ennél sokszínűbb; kitér a nem taktikai szavazatmegosztás példáira, a taktikai szavazatmegosztás ösztönzőire és különböző szintjeire, de a hazai modellvázoláshoz a definícióból ennyi elegendő.

¹⁹ Plescia, Carolina: Split-Ticket Voting in Mixed-Member Electoral Systems. A Theoretical and

A taktikai szavazásnak (és szavazatmegosztásnak) különböző motivációi és stratégiái lehetnek, amik alapján bizonyos céltól vezérelve a választás kimenetelére a választó hatással kíván lenni:

Motivációi leginkább:

- elpazarolt szavazat elve (wasted vote): A választó felismeri, hogy a legpreferáltabb pártja nem nyerhet mandátumot; így attól elfordul, és esélyes pártra voksol, hogy elkerülje szavazatának elpazarlását;²⁰
- „küszöbbejutási stratégia” (threshold-insurance strategy) követése mint cél, mely értelmében a választó a koalíciós kormányzás összetételének általa preferált mintázatát követve nem az amúgy is győzelemre esélyes „nagy” pártjára (az a preferenciája) szavaz, hanem átszavaz egy junior kispártra, hogy biztosítsa annak bejutását, és így a kívánt koalíciós kormány felállítását;²¹
- koalíciós összetétel pártszempont alapján: melyik párt vezesse a koalíciós tárgyalásokat például²²; melyik kispárt jusson be a koalícióba; melyik párt ne jusson be a koalícióba;²³
- koalíciós összetétel szakpolitikák szempontjából: egy bizonyos preferált szakpolitikát képviselő párt mindenképpen bejusson a kormányba;²⁴
- bizonyos politikai preferenciák képviseltessenek a törvényhozásban;²⁵
- pártméret alapú taktikázás: melyik párt kapja a legtöbb mandátumot;²⁶
- maga a kormányfő személye: ki vezesse a megválasztott kormányt;²⁷
- fékek és ellensúlyok elvének (check and balances) megvalósulása: a cél a taktikai szavazattal, hogy ne egy párt vagy pártkoalíció gyakorolja a hatalmat a politikai intézmények felett;²⁸
- kizárólag a hazai kontextusra kivetítve: kormányváltás célja.

Methodological Investigation, ECPR Press, Colchester, 2016., 3.,5-6

²⁰ Gschwend 2007. 4.

²¹ Fredén 2016. 19.

²² Harkányi, Ádám: A stratégiai szavazás arcai, in: *Politikatudományi Szemle* 2018/1., 123.

²³ Rosema 2004. 6-7.

²⁴ Fredén 2016. 20.

²⁵ Rosema 2004. 9.

²⁶ Rosema 2004. 8.

²⁷ Rosema 2004. 7.

²⁸ Gschwend – Meffert 2017. 349.

A taktikusan voksoló választópolgár célja eléréséhez különböző stratégiákat követhet:

- Elfordul a preferált pártjától (elpazarolt szavazat elve).
- „Bérszavazatot” ad le, hogy bejuttasson egy kisebb pártot egy kívánt koalíciós felállás végett (küzöbbejutási stratégia).
- Destruktívan szavaz, vagyis a választó nem a kedvenc és győzelemre esélyes pártját támogatja, mert nem érdekelt annak túlzó hatalmában vagy koalíciós kormányban betöltött erős szerepében (pártszemponitú koalíciós összetétel; fékek és ellensúlyok motivációja).
- Stratégiai egyensúlyozást követ a választó, ami nagyban hasonlít a destruktív szavazat leadásához, de ebben az esetben inkább szakpolitikai motivációk vezérlik (szakpolitikai alapú koalíciós összetétel; fékek és ellensúlyok motivációja).
- Stratégiailag távol marad a választó, nem szavaz tehát, hogy ezzel is gyengítse az amúgy is győzelemre esélyes preferált pártját (szakpolitikai és pártszemponitú koalíciós összetétel; fékek és ellensúlyok motivációja).
- Taktikai szekvenálás és koalíciós párt erősítésének stratégiáját követi: egy kívánt koalíciós kormány létrejötte végett lavírozik a választó hol egy junior párt erősítése, hol a szavazatával egy vezető nagy párt biztos kormányformáló erejének garantálása között (szakpolitikai és pártszemponitú koalíciós összetétel).

A fenti motivációs és stratégiai csoportosítás alapvetően Thomas Gshwend és Michael Meffert logikáját követi.²⁹ Véleményem szerint a szakpolitikai, vagy csupán egy párt méretével kapcsolatos megfontolásoknak nem kell szigorúan csak koalíciós kormányok esetére korlátozódniuk. Lehetségesnek tartom, hogy csak a parlamenti összetételre fókuszál a választó, amikor a fenti két motiváció valamelyike vezérli. Mikor az országgyűlés abszolút többségének támogatása kell, számíthat, melyik párt vagy melyik szakpolitikát képviselő párt van még jelen, és mekkora arányban a parlamentben. Rosema kormányfő körüli taktikázását sem tartalmazza a szerzőpáros táblázata. Véleményem azonban önálló elgondolás, eddig nem találok olyan szakirodalommal, amely tárgyalná ezt az irányt.

²⁹ Gschwend – Meffert 2017. 349.

I. ábra: Motivációk és stratégiák Gschwend – Meffert szerzőpáros alapján³⁰ (Saját készítés és fordítás)

Koalíciós szavazás taktikai motivációi és stratégiái				
	Motivációk			
	Az „elpazarolt szavazat” elkerülése	Koalíciós összetétel (pártszempontú)	Koalíciós portfólió (szakpolitika alapú)	Fékek és ellensúlyok
Stratégiák				
a vesztes párttól való elpártolás	X			
„bérszavazat” – küszöbbejutási stratégia		X		X
Destruktív szavazat		X		X
Koalíciós párt erősítése		X	X	
Taktikai szekvenálás		X	X	
Stratégiai egyensúlyozás			X	X
Stratégiai távolmaradás		X	X	X

A 2020-as tanulmányomban én is megpróbáltam megalkotni két stratégiát az akkori olvasataim alapján:

- „kétszeres taktikai szavazással” jelöltem azt a viselkedést, amikor a választó többszörös kalkulációkat végezvén taktikailag szavaz az egyéni választókerületi jelöltre és az országos pártlistára is, szembefordulva ezzel saját preferenciájával. Ezt azonban nem tartottam eléggé valószínűnek;
- konstruktív (át)szavazás³¹ alatt azt az akkor még csak elképzelt választói viselkedést értettem, amikor a hazai ellenzéki választó átszavaz a nem preferált ellenzéki közös jelöltre egy adott választókerületben. Ez lehetne a taktikai szavazás alapdefiníciójából adódó szimpla átszavazás fogalma is a legesélyesebb jelöltre, mégis, így főleg a 2022-es választást tekintve, egyfajta magyar sajátosságot érzek ezen a stratégián. Többnek látom annál, minthogy „sima” átszavazás történik egy esélyesebb, esetleg másodikként preferált jelöltre. A fogalom az előválasztás után kikerült közös jelöltek esetében inkább annak a hajlandóságát méri, hogy az ellenzéki összefogást támogató ellenzéki szavazó hajlamos lesz-e átszavazni a nem a preferált pártja által kiállított ellenzéki

³⁰ Gschwend – Meffert 2017. 349.

³¹ Miskó 2020b. 82-83.

közös jelöltre bizonyos célok és a választási végeredmény manipulálásának megvalósítása érdekében.

2.2. Szavazási típusok Aldrich-Blais-Stephenson mátrixában

Bár ez az elméleti keret szigorúan nem csatlakozik a dolgozat témájához, ugyanakkor hasznosnak találom mindenképp bemutatni azt a gondolatot, amely kissé kilép az alaptradíciók árnyékából, és más módon hasonlítja össze a szavazás típusait. Górcső alá veszi az „őszinte” és a taktikai szavazás gyakorlatát, így az elméleti keret bővítéséhez és a szavazási típusok jobb megértéséhez ugyancsak hozzájárul.

A szerzők mátrixa szerint az „őszinte” és taktikai szavazás közötti különbség leginkább azokból a megfontolásokból adódnak, hogy a döntés kizárólag pártokkal és jelöltekkel kapcsolatos preferenciákon, vagy a választás kimenetelével kapcsolatos preferenciákon és elvárásokon alapulnak-e.³²

A táblázat a következőt állítja:

1. sz. táblázat: Szavazási típusok megkülönböztetése (saját fordítás és készítés)³³

		Választási eredményekkel kapcsolatos elvárások	
		Igen	Nem
Jelöltekkel/pártokkal kapcsolatos preferenciák	Igen	1. Stratégiai szavazat, és instrumentális is	2. Őszinte szavazás, és expresszív is
	Nem	3. „Bandwagon” effektus, és az esélytelenség (Underdog)	4. ?

Az egyessel jelölt cella választói mind a jelöltekkel és pártokkal kapcsolatos preferenciáikat, mind a választás végeredményével kapcsolatos elvárásaikat figyelembe veszik. Fontos számukra a saját választókerületük választási eredménye, és annak megfelelően a

³² Aldrich, H. John - Blais, André - Stephenson, B. Laura: Strategic Voting and Political Institutions, In: Stephenson, B. Laura - Aldrich, H. John - Blais, André (szerk.) The Many Faces of Strategic Voting. Tactical Behavior in Electoral Systems Around the World, University of Michigan Press, 2018., 9.

³³ Aldrich – Blais – Stephenson 2018. 9.

végeredmény is. Ezek a választók haszon-maximalizálnak, és úgy szavaznak taktikailag (stratégiailag), hogy befolyásolják a választások végeredményét. Inkább a választás outcome-jával törődnek, nem a jelöltekkel és pártokkal kapcsolatos preferenciái élveznek elsőbbséget.³⁴

A kettes számú cellába tartozó voksolók tisztán preferenciáiknak megfelelően választanak jelöltet és pártot. Nem különösebben foglalkoznak a választások kimenetelével, ha mégis, azt is preferenciáikon keresztül teszik. Voksukkal kifejezik pártidentitásukat, és őszinte szavazatot adnak le. Még akkor is rászavaznak egy kispártra, ha tudják, nem lehet esélye a választások megnyerésére, vagy mandátumszerzésre.³⁵

A hármassal jelzett kategóriába tartozók nem rendelkeznek párt- vagy jelölt preferenciákkal, vagy semlegesek, érdektelenek az összes választható alternatívával szemben. A választási eredmény valószínűsített kimenetelével számolnak csupán. Ez ilyen típusú választók a győztes oldalhoz akarnak tartozni, és ezért szavaznak a választást szinte biztos megnyerő pártra és jelöltre, függetlenül attól, hogy ki vagy melyik párt az (bandwagon-effektus), illetve támogathatnak csak azért egy esélytelen jelöltet, hogy ő ne érezze rosszul magát a kevés támogatottsága miatt (underdog típus).³⁶

A negyedik típust nehezen lehet definiálni. A szerzők olyan választókat sorolnak ide, akik se választási elvárásokkal, se jelölt és/vagy pártpreferenciákkal nem rendelkeznek. Példaként említenek olyan választási szituációkat, amelyben az adott választó valahonnan, például a vele egy háztartásban élőkről „lemásolja” azok választási döntését, vagy eladja a szavazatát. Azt is elképzelhetőnek tartják, hogy az állampolgár elmegy választani, de nem a szavazás mint kötelesség érzetének nyomására, és random döntést hoz.³⁷

Végiggondolva a taktikai szavazás fentebb ismertetett definícióját, valóban beilleszthető az egyes típusba ez a választási viselkedés. Még ha nem is a második legpreferáltabb pártjára szavaz a választó (mert a legpreferáltabbnak nincs esélye a győzelemre), hanem csupán egy pártra egy cél elérése végett, akkor is elmondható, hogy „terve” van az adott párttal, és e tervével befolyásolni akarja a választások végkimenetelét. Így tehát, a céltól/motiváltságtól függetlenül rendelkezik egyfajta elvárással, preferenciával a választott párttal kapcsolatban, és

³⁴ Aldrich – Blais – Stephenson 2018. 9.

³⁵ Aldrich – Blais – Stephenson 2018. 9 -10.

³⁶ Aldrich – Blais – Stephenson 2018. 10.

³⁷ Aldrich – Blais – Stephenson 2018. 10.

kiemelkedően fontos számára a választási outcome, hiszen – mégha „átpreferált” pártjával is, de hatni akar rá. Ez az elméleti megközelítés jól illik az eddigiekhez.

3. Kísérletek a hazai taktikai választói magatartás modellezésére

Modellalkotási kísérletek előtt fontos hangsúlyozni azt az alaptényt, hogy a 2018-as és 2022-es országgyűlési választást is a Fidesz-KDNP pártszövetség nyerte kétharmados többséggel.³⁸ A taktikai viselkedés lehetséges mintái az így létrejött Fidesz (KDNP) – ellenzék dichotómiában keletkeznek.

A korábbi elméleti fejezetben a taktikai szavazás – hazai modellépítés számára nélkülözhetetlen – definícióját és főbb sajátosságait igyekeztem dióhéjban feltárni. A fejezet nem vállalkozott a taktikai szavazás teljes szakirodalmának mélyreható bemutatására és elemzésére, csupán a hazai taktikai viselkedés lehetséges és hipotetikus irányainak felvázolásához nélkülözhetetlen eszközöket nevezte meg. Ez a fejezet az elképzelt taktikai irányok felvázolása mellé – a teljesség igénye miatt – kísérletet tesz a nem taktikai, azaz az őszinte szavazás opcióinak megjelenítésére is. Mivel hazánk választási rendszere vegyes típusú, így lehetőség van egyéni választókerületi jelölt mellett pártlistára is „ikszelni”. Így a taktikai szavazatomegosztás lehetőségével is számolok a modellek/irányok meghatározásakor.³⁹

Nem esett szó ugyanakkor a taktikai szavazás intézményi ösztönzőiről, mert a választói viselkedési irányok megállapításához nem létszükséglet azok bemutatása. Magyarországon azonban jelen vannak a taktikai szavazásnak kedvező intézményi ösztönzők, ami főként a relatíve magas bejutási küszöbnek, illetve az egyfordulós, erősen (relatív) többségi elvű választási rendszerének köszönhető⁴⁰, amelyben a kapcsolat a leadott szavazatok és az így megszerezhető mandátumok között viszonylag tiszta és egyértelmű (nem tekintve most a töredékszavazatok szabályát).⁴¹ Ugyancsak ebből a többségi elemből származó – a duverger-i szabályt is alátámasztó –, kétpártrendszer kialakulásának kedvező hatása miatt is

³⁸ Nemzeti Választási Iroda: <https://www.valasztas.hu/orszaggyulesi-valasztasok> (2022. 04. 27.)

³⁹ Tóth, Csaba: Választási rendszer In: András, Körösnéyi (szerk.): A magyar politikai rendszer – negyedszázad után, Osiris, Budapest, 2015., 241.

⁴⁰ Plescia 2016. 3.

⁴¹ Harkányi 2018. 119.

könnyebben kutatható ez a jelenség.⁴²⁴³ Így látom értelmét a taktikai szavazás jelensége hazai kutatásának.

Ez a fejezet tehát megkísérli a 2018-as és 2022-es választások lehetséges taktikai mintázatait összegyűjteni, ezzel eleget téve a Bevezetésben kitűzött első cél megvalósításának. 2020-ban, a Bibó Jogi és Politikatudományi Szemlében megjelent írásomban már foglalkoztam a 2018-as taktikai választói irányok meghatározásával. Most azok újbóli végiggondolása mellett a 2022-es választások hipotetikus taktikázási irányait is megpróbálom meghatározni. Azért e két országgyűlési választást vizsgálom, mert esetükben érzékeltem általános elmozdulást a taktikai szavazás ösztönzésére országos szinten.

A 2018-as választáskor különböző online oldalak⁴⁴ az egyéni választókerületben a Fidesz-KDNP pártszövetség jelöltjével szemben legesélyesebb ellenzéki kihívóra történő átszavazásra buzdítottak.⁴⁵ Kmetty Zoltán elemzése bebizonyította, hogy akkor az ellenzéki pártok támogatói – főként a Momentumosok és az LMP-sek, legkevésbé a Jobbikosok – hajlandóak voltak átszavazni egyes választókerületekben olyan esélyes ellenzéki jelöltre, akinek lehetősége nyílt megszerezni a mandátumot a kormánypárti jelölt elől.⁴⁶ A 2022-es választáskor az ellenzéki összefogás – gyakorlatilag a duvergeri-szabálynak megfelelően – már egy közös egyéni képviselőjelöltet és egy listát állított a kormánypártokkal szemben. A kérdés így felmerült bennem, hogy a sokszínű ellenzéki összefogásban végül átszavaztak-e olyan ellenzéki választók a saját egyéni választókerületeikben olyan ellenzéki jelöltre, aki nem a saját pártszínezetüket viselte.

A hipotetikus taktikai modellek felállításához ugyanakkor szükséges van néhány alaphipotézis felvetésére. Ahhoz, hogy a lehetséges irányokat megrajzoljuk, az alábbiakat kell kijelentenünk:

H1. A magyar választók egy része racionálisan szavaz.

H2. E racionalitásnak köszönhetően a magyar választó szavazatával befolyásolni akarja a választások végkimenetelét, így taktikailag (stratégiaileg) voksol.

⁴² Duverger, Maurice: *Political Parties*. New York, Wiley 1954., 113.

⁴³ Számos szerző (pl.: Blais, Cox, Alvarez, Gschwend, Meffert, stb.) többször megemlíti a duvergeri-szabályt, mely értelmében egyszerű többségi választási rendszerek a kétpártrendszer kialakulását ösztönzik, mert a pártrendszeren belül csak az erősebb, életképesebb pártok maradnak meg, mivel a választók a gyenge, győzelemre esélytelen pártoktól való elfordulásuk miatt nem szavaznak esélytelen jelöltekre (elpazarolt szavazat elve).

⁴⁴ Taktikai szavazás: taktikaiszavazas.hu/ (2022.04.27.)

⁴⁵ Miskó 2020b. 17-18.

⁴⁶ Kmetty Zoltán: Sok volt az ellenzéki átszavazás, különben még jobban nyert volna a Fidesz. *Index* 2018: index.hu/velemenylolvir/2018/04/10/ellenzeki_atszavazas_elemzes/ (2022.04.27.)

H3. Ennek tükrében beszélhetünk arról, hogy 2018-as és 2022-es választásokon is történt taktikai szavazás.

H3/1. Volt olyan kormánypárti taktikai szavazó, aki főként a hatalomkoncentráció elkerülése végett nem a Fidesz-KDNP-re szavazott, hanem a legesélyesebb ellenzéki jelöltre, vagy szavazatát megosztva a listán ellenzéki pártra, vagy mindkét listán ellenzéki indulóra szavazott.

H3/2. Az ellenzéki taktikai szavazó taktikai szavazatmegosztás útján átszavazott a legesélyesebb ellenzéki jelöltre, illetve/vagy ellenzéki pártlistára, hogy elősegítse a kormányváltást.

H3/3. Ellenzéki és kormánypárti választói is megoszthatta szavazatát bizonyos szakpolitikai vagy pártméretekkel kapcsolatos megfontolások miatt.

H4. A magyar választó tudja, hogy egyéni választókerületi szavazata fajsúlyosabb; a taktikai szavazáshoz erősebb fegyver, tehát ismeri a választási rendszer sajátosságait.

Ezek a hipotézisek csupán felszínesek, és a legvalószínűbb scenáriókkal operálnak. Az irányok többfélék lehetnek, még ha nem is mindegyik plauzibilis.

3.1. Lehetséges taktikai szavazói viselkedés-irányok a 2018-as és 2022-es választáson

Az átláthatóság és könnyebb értelmezhetőség kedvéért külön kezelem a kormánypárti (Fidesz-KDNP) és az ellenzéki szavazókat a lehetséges minták megadásakor. A kormánypárti szavazókat nem különítem el sem a 2018-as sem a 2022-es országgyűlési választások esetén Fidesz-esre és KDNP-sre, ugyanis, véleményem szerint, a két párt eléggé összefonódott már.

Fontos megjegyezni, hogy az empirikus kutatások nyomán taktikai szavazatmegosztás leginkább akkor valósul meg, ha nagy párt támogatója egyéni választókerületi jelöltre őszintén szavaz, míg a kívánt koalíciós kormány megvalósulása végett listán taktikailag arra a kispártra voksol, amely a preferált koalíciós kormány felállításához szükséges. Ezzel ellentétben, a kis párt támogatója egyéni választókerületi jelölte szavaz taktikailag, hogy elkerülje szavazatának elpazarlását, hiszen preferált pártjának nincs esélye a győzelemre.⁴⁷ Alapvetően a gschwendi

⁴⁷ Gschwend 2007. 6.

magyarázat a koalíciós kormányok taktikai módon történő „megépítésére” szolgál elsősorban. Továbbra is azt gondolom, hogy a fentebb tárgyalt motivációk és stratégiai lépések nem koalíciós kormány kialakítását célzó választások taktikai eszköze is lehet, céloktól függően, így azokat a hazai a hazai irányok megalkotására is használom.

2. sz. táblázat: Lehetséges kormánypárti választói viselkedés-minták (2018)

Párt.pref.	Motiváció	Stratégia	Szavazat leadása	Szavazás módja	Várt „outcome”
Fidesz-KDNP	Pártosság	Önkifejezés	Egyéni és listára is ugyanarra szavaz	Egyenes szavazás	Teljes Fidesz-KDNP győzelem
	Fékek és egyensúlyok biztosítása a rendszerben	Átszavazás; Destruktív szavazat; Stratégiai ellensúlyozás; Stratégiai távolmaradás	Legesélyesebb ellenzéki jelöltre szavaz az egyéni választókerületben; listán őszinte szavazattal a Fidesz-KDNP-re	Taktikai szavazat-megosztás	Hatalomkoncentráció elkerülése
		Átszavazás; Küszöbbiztosítási stratégia; Destruktív szavazat; Stratégiai ellensúlyozás Stratégiai távolmaradás	Egyéni választókerületben Fidesz-KDNP; listán legesélyesebb ellenzéki	Taktikai szavazat-megosztás	Hatalomkoncentráció elkerülése
		Átszavazás; Küszöbbiztosítási stratégia; Destruktív szavazat; Stratégiai ellensúlyozás; Kettős taktikázás	Egyéni választókerületben a legesélyesebb ellenzéki jelölt; listán országos szinten a legesélyesebb ellenzéki párt	Taktikai szavazat-megosztás	Hatalomkoncentráció elkerülése
	Valamilyen szakpolitikai reprezentativitás garantálása	Átszavazás; Küszöbbiztosítási stratégia	Egyéni választókerületben Fidesz-KDNP; listán bármelyik ellenzéki	Taktikai szavazat-megosztás	Bizonyos szakpolitikai irány jelenléte a törvényhozásban; következő választásokra alternatíva biztosítása ⁴⁸
	Pártméretekkel összefüggő elképzelés	Átszavazás; Küszöbbiztosítási stratégia; Destruktív szavazat; Stratégiai ellensúlyozás Stratégiai távolmaradás	Vagy az egyéni, vagy a listás, vagy mindkét ágon az ellenzékre szavaz	Taktikai szavazat-megosztás Egyenes szavazás	Fidesz-KDNP győzelem a cél, de az ellenzék egy vagy több pártja nagy létszámban legyen jelen a törvényhozásban; Párbeszéd feltámasztása

⁴⁸ Downs 1957. 49-50. Downs-i felvetés, de elképzelhetőnek tartom taktikai motivációként is.

A 2018-as választás nem ígért koalíciós kormányzást, így a koalíciós kormányalakításra vonatkozó taktikai motivációkat és stratégiákat ilyen vetületben nem vizsgálom. Fő lehetőség a taktikázásra az egyéni választókerületi átszavazásokra nyílt. A lenti táblázatok saját elképzelést tükröznek, saját készítésűek és szerkesztésűek.

A 2018-as választásokat illetően a kormánypárti szavazók esetében négy nagy motiváció mentén láttam a választói viselkedés lehetséges modelljeinek megalkotását. Az egyik azonban a választó pártosságát jelöli, nem minősül taktikázásnak. Ugyanis, ha a kormánypárti választó legpreferáltabb pártjára – azaz a Fidesz-KDNP-re – szavaz az egyéni választókerületi listán (innenről: EVK) és a párt országos listáján is, akkor őszinte, egyenes és nem taktikai szavazatot adott le. A maradék három irány a taktikázást próbálja magyarázni. Ezek szerint, ha:

- a kormánypárti választó a túlzott hatalomkoncentráció, így a következő kéthamad elkerülésében volt érdekelt, akkor a fékek és ellensúlyok garantálása végett nem őszinte szavazatot adott le, hanem valamilyen formában az ellenzékot támogatta. Taktikailag szavazott, ha az EVK-ban a legesélyesebb kormánypártok ellen induló jelöltet támogatta, és listán a saját preferált pártját, vagy fordítva, vagy esetleg „szuper kalkulációkat” végezvén (kettős taktikázás) mind az országos mind az egyéni listára taktikailag szavazott, és a legesélyesebb ellenzéki erőt jelölte meg. Ehhez lényegében a stratégiai ellensúlyozást (átszavazást) vagy a destruktív szavazás eszközét (vagyis nem szavazott); ha országos listás ágon taktikázott, akkor pedig a küszöbbiztosítási stratégiát használta. A hazai választó esetében a stratégiai távolmaradást, vagyis a preferált pártjának direkt gyengítését azzal, hogy nem szavaz egyáltalán, nem tartom életszerű eszköznek;
- ha a kormánypárti választó abban érdekelt, hogy valamelyik párt valamilyen szakpolitika reprezentativitást nyerjen a törvényhozásban, vagy túléljen a következő választásokig, akkor nagy valószínűséggel úgy szavazott taktikailag, hogy EVK-ban saját preferált párti jelöltjére, országosan a kívánt kispártot támogatta;
- ha a Fidesz-KDNP győzelmében érdekelt, de például a két politikai oldal közötti párbeszéd ismételt újraélesztése is motiválja, és ezért ellenzéki jelölteket is szívesen látna a parlamenti patkóban akár kicsi, akár nagy arányban, akkor pártméretekkel kapcsolatos kalkulációit követve taktikailag szavazhatott a fent említett módok valamelyikén egy esélyesebb ellenzéki párt jelöltjére és/vagy listájára.

Bármelyik három irányt követi a taktikai szavazó, taktikai szavazatomegosztást hajt végre, hiszen listán és egyéniben is más-más indulóra voksolt. Fontos leszögezni azonban, hogy emellett csakis a Fidesz-KDNP győzelmét várja a választáson.

Plauzibilitás szempontjából úgy látom, hogy a kormánypárti szavazók részéről a taktikai viselkedésre leginkább a hatalomkoncentráció, azaz a kétharmad elkerülése céljából volt esély. Kevésbé ugyan, de elképzelhető, hogy egy-egy szakpolitikai igény (valamilyen baloldali, vagy radikálisabb) kívánatos jelenléte a törvényhozásban is taktikázásra sarkallhatta a kormánypárti választót. Ugyanakkor a pártméretekkel kapcsolatos megfontolások, a párbeszéd újraélesztésének megkísérlése miatti taktikázást vagy a két külön listán történő taktikai szavazást már kevésbé tartom plauzibilisnek. Előbbivel még talán foglalkoznak a kormánypárti választók, utóbbi viszont túlzott racionalitást követelne, ennél pártosabbak a magyar szavazók, így azzal a stratégiával nem tervezek.

3. sz. táblázat: *Lehetséges ellenzéki választói viselkedés-minták (2018)*

Preferencia	Motiváció	Stratégia	Szavazat leadása	Szavazás módja	Várt „outcome”
Nagy/kis párt-ellenzéki szavazó	Pártos	Önkifejezés	Egyéni is, listára is ugyanarra szavaz	Egyenes szavazás	Pártpreferencia kifejezése; pártja bejutása a parlamentbe
Nagy párt/kis párt - ellenzéki szavazó	Fékek és egyensúlyok biztosítása a rendszerben	Átszavazás; Elpazarolt szavazat elkerülése (wasted vote); stratégiai ellensúlyozás	A választókerületben legesélyesebb ellenzéki jelöltre szavaz; listán saját legjobban preferált pártjára vagy országos szinten legerősebb ellenzéki pártra	Taktikai szavazatomegosztás (ha véletlenül az egyéni jelölt és a pártlista is ugyanaz a színezet, akkor egyenes szavazás)	Fidesz-KDNP kétharmad elkerülése;
Nagy párt/kis párt - ellenzéki szavazó	Kormányváltás	Átszavazás; Elpazarolt szavazat elkerülése (wasted vote); stratégiai ellensúlyozás	A választókerületben legesélyesebb ellenzéki jelöltre szavaz; listán saját legjobban preferált pártjára vagy országos szinten legerősebb ellenzéki pártra	Taktikai szavazatomegosztás (ha véletlenül az egyéni jelölt és a pártlista is ugyanaz a színezet, akkor egyenes szavazás)	A Fidesz-KDNP kormány leváltása
Nagy párt - ellenzéki szavazó (Jobbik, Baloldal)	Szakpolitikai megfontolások	Küszöb-biztosítási stratégia	Saját választókerületében esélyes ellenzéki jelöltre; listán taktikai egy másik pártra, ami szakpolitikailag képviseli	Taktikai szavazatomegosztás	Bizonyos szakpolitikai irányok parlamenti megjelenése
Kis párt - ellenzéki szavazó	Elpazarolt szavazat elkerülése	Vesztes párttól való eltávolodás	Egyéni választókerületben a legesélyesebb ellenzéki jelöltre szavaz; listán preferenciáinak megfelelően	Taktikai szavazatomegosztás	A szavazata ne vesszen el

Nincs preferencia	Elpazarolt szavazat elkerülése	Vesztes párttól való eltávolodás	Egyéni választókerületben a legesélyesebb ellenzéki jelöltre szavaz; listán nem releváns	Taktikai szavazat-megosztás	A szavazata ne vesszen el
--------------------------	--------------------------------	----------------------------------	--	-----------------------------	---------------------------

A 2018-as ellenzéki választók körében bevezettem a kis- és nagypárti kategóriákat annak függvényében, hogy az ellenzéki szavazó nagy- vagy kispártot támogat. Az akkori közvélemény-kutatások szerint a Fidesz kihívója a Jobbik volt, így ellenzéki nagypárti címet neki szántam.

Az ellenzéki szavazók körében is megjelenhetett az a minta, amikor az EVK jelöltre és a pártlistára is őszintén, saját preferált pártja mellett voksolt. Ez esetben nem történt taktikai szavazás, a választó egyenes szavazatot adott le.

Az ellenzéki szavazók leginkább a hatalomkoncentráció, az újabb kétharmad elkerülésében, illetve – magyar specifikumként jelölöm meg – a kormányváltásban voltak érdekeltek, ezért szavazhattak taktikailag leginkább. Főleg a kispárti választók valószínűleg egyéni választókerületi jelöltlistán az adott EVK-ban legesélyesebb ellenzéki kihívóra voksoltak, míg listán saját preferenciáiknak megfelelően vagy országos szinten a legerősebbnek vélt vagy érzékelt pártra. Nagypárti választó (Jobbik) gondolhatta azt, hogy pártja esélyes önmagában a kormány leváltására, de a választó saját EVK-jában nem látta saját színezetét a legesélyesebbnek, így ott taktikailag a legerősebb ellenzéki kihívóra voksolt, míg listán a preferált és egyben országos szinten legerősebbnek és legesélyesebbnek (mint ellenzéki) vélt pártjára húzta az X-et.

Az ellenzéki választók körében is megjelenhetett a különböző szakpolitikák képviselésének elősegítése a törvényhozásban. Ennek megfelelően egyéni választókerületben a legesélyesebb ellenzéki jelöltre szavazott, és országos listán pedig e szakpolitikákat valló ellenzéki pártra. Ekkor nemcsak szimplán átszavazott, vagy szavazatának elpazarlásától tartott, hanem a küszöbbiztosítási stratégiát követve garantálni igyekezett a kispárt reprezentativitásának előmozdítását. Ugyanakkor, kispárti szavazót pusztán motiválhatta szavazata elpazarlásától való félelem, és minden komolyabb cél nélkül (kormányváltás; ellenzéki győzelem) a legesélyesebb egyéni jelöltre szavazott, országos listán pedig preferált pártját választotta. Elképzelhetőnek tartottam olyan mintát is, ahol semmilyen preferenciával nem bír az ellenzéki választó, csupán valamilyen okból szavazni kíván, és a szavazata elpazarlásának megakadályozása végett EVK-ban az ottani legesélyesebb pártra szavaz, országos listán pedig mindegy hova. Minden fenti mintát tekintve – kivéve természetesen

az őszinteségből fakadó egyenes szavazást –, az ellenzéki választói taktikai szavazatmegosztást valósított meg.

A fenti minták plauzibilitását tekintve a hatalomkoncentráció motivációjából épített ellenzéki választói taktikai modelletem elvetem. Az ellenzéki választók a kormányváltásban érdekeltek, annak megfelelően taktikáznak. Számukra a kétharmad nélküli kormánypárti győzelem logikusan nem kívánt opció, ez utóbbi inkább kormánypárti stratégia lehet. A pusztán szavazatpazarlás elvén voksoló kispárti választót sem tartom életszerűnek, viszont a preferencia nélküli választópolgár képét igen. A választók kormányváltás iránti motivációjukat viszont mindenképpen plauzibilisnek ítélem meg. A kormányváltásról mint motivációról az eddigi olvasott szakirodalomban nem találok, de meglátásom szerint valid taktikai motiváció lehet hazánkban.

4. sz. táblázat: Lehetséges kormánypárti választói viselkedés-minták (2022)

Párt. pref.	Motiváció	Stratégia	Szavazat leadása	Szavazás módja	Várt „outcome”
Fidesz-KDNP	Pártosság	Önkifejezés	Egyéni és listára is ugyanarra szavaz	Egyenes szavazás	Teljes Fidesz-KDNP győzelem
	Fékek és egyensúlyok biztosítása a rendszerben	Átszavazás; Destruktív szavazat; Stratégiai ellensúlyozás; Stratégiai távolmaradás	Az ellenzéki összefogás jelöltjére szavaz az egyéni választó-kerületben; listán őszinte szavazattal a Fidesz-KDNP-re	Taktikai szavazatmegosztás	Hatalom koncentráció elkerülése
		Átszavazás; Küszöb-biztosítási stratégia; Destruktív szavazat; Stratégiai ellensúlyozás Stratégiai távolmaradás	Egyéni választókerületben Fidesz-KDNP jelöltjét; listán az ellenzéki összefogás közös listáját választja	Taktikai szavazatmegosztás	Hatalom-koncentráció elkerülése
		Átszavazás; Küszöb-biztosítási stratégia; Destruktív szavazat; Stratégiai ellensúlyozás; Kettős taktikázás	Egyéni választókerületben az ellenzéki összefogás jelöltjét; listán az ellenzéki összefogás listájára; vagy mindkét esetben ellenzéki	Taktikai szavazatmegosztás	Hatalom koncentráció elkerülése
	Valamilyen szakpolitikai reprezentatívitás garantálása	Küszöb-biztosítási stratégia	Egyéni választókerületben Fidesz-KDNP; listán az ellenzéki összefogásra, vagy MKKP-ra, vagy Mi Hazánkra	Taktikai szavazatmegosztás	Bizonyos szakpolitikai irány jelenléte a törvényhozásban; következő választásokra alternatíva biztosítása

	Pártméretek- kel összefüggő elképzelés	Átszavazás; Küszöbbitósítási stratégia; Destruktív szavazat; Stratégiai ellensúlyozás Stratégiai távolmaradás	Vagy az egyéni, vagy a listás, vagy mindkét ágon az ellenzékre szavaz, ami lehet az ellenzéki összefogás, de a Kétfarkú Kutyapárt és a Mi házánk is	Taktikai szavazat- megosztás Egyenes szavazás	Fidesz-KDNP győzelem a cél, de az ellenzék egy vagy több pártja nagy létszámban legyen jelen a törvényhozásban; esetleg a mérleg nyelve legyen; Párbeszéd feltámasztása
--	---	---	---	---	--

A 2022-es választás taktikai szavazói modelljeinek megalkotásakor lényegében ugyanabban a kormánypártok-ellenzék dichotómiában gondolkodtam, mint korábban. A Fidesz-KDNP szavazókra nem tudtam felírni újabb, illetve másabb motivációs mintázatokat taktikai szavazásra; ugyanazok mozgathatták őket taktikailag, mint 2018-ban.

A legvalószínűbb ebben a modellben is a kétharmadból adódó hatalomkoncentráció elkerülésére tett igyekezetük vagy szakpolitikai ambíciójuk, és továbbra is a Fidesz-KDNP győzelmét várják. A stratégiai távolmaradást továbbra sem tekintem plauzibilisnek környezetükben. Lehetséges taktikai stratégiájukat követve ugyanazokat állapítottam meg, mint négy évvel ezelőtti választás esetében. Fontos pontosítás azonban, hogy EVK-ban már nem a legesélyesebb ellenzéki pártra voksolhattak taktikai megfontolásokból, hanem a 2022-es választás egyik sajátosságából adódóan az úgynevezett ellenzéki összefogás közös – és így a kormánypártok ellen induló legesélyesebbnek vélt – jelöltjére. Ha országos listán próbáltak taktikázni, akkor a négy évvel ezelőtti sok ellenzéki párt listája egyike helyett az ellenzéki összefogás közös listájára ikszelhettek. Természetesen más, az ellenzéki összefogásban nem szereplő kispárt jelöltjére vagy pártlistájára is szavazhattak taktikailag. Ez utóbbinak akkor láthatjuk értelmét, ha szakpolitikai megfontolások vezették a kormánypárti választót, vagy esetleg egy kispárt bejuttatásával annak a kispártnak a mérleg nyelve szerepét kívánták adni. Ez utóbbit akkor tartom életszerűnek, ha a racionális kormánypárti választó kalkulál azzal, hogy a Fidesz-KDNP elveszítheti a választásokat. Egyébiránt a pártok méretéből fakadó egyéb kalkulációkat, kivéve talán a párbeszéd feltámasztásának célját, és a „kettős taktikázást” nem látom vitálisnak.

A 2022-es választások alapvetően új választási mintázatokat teremtettek. Az ellenzék pártjai felismerték azt, hogy ha hatalomra akarnak kerülni, kormányt akarnak váltani, akkor össze kell fogniuk, és lévén, hogy a választási rendszerünk erősen többségi elvet követ, az egyéni választókerületben egy jelölt állításával lehet a kormánypárti jelöltet a legnagyobb eséllyel megverni, így biztosítva az egyéni 106

mandátumból a legtöbb megszerzését. Ehhez továbbá, az esélyek növelése miatt ugyancsak egy közös listát állítottak a Fidesz-KDNP listájával szemben. Ebben az újszerű környezetben lehetett taktikai megfontolások alapján mozogniuk az ellenzéki választóknak. Az új kontextusban a nagypárt-kispárt felbontás helyét az ellenzéki összefogás versus külön álló kispárt dichotómia vette át. Támogatottságok alapján csak a Mi Hazánk Mozgalommal és a Magyar Kétfarkú Kutypárttal operálok még.

5. sz. táblázat: *Lehetséges ellenzéki választói viselkedés-minták: ellenzéki összefogás szavazói (2022)*

Preferencia	Motiváció	Stratégia	Szavazat leadása	Szavazás módja	Várt „outcome”
Ellenzéki összefogás valamelyik pártja	Pártosság	Őszinte	Az egyéni választókerületi jelölt megegyezik a preferált pártjának színével, és arra szavaz; listán az ellenzéki összefogás pártlistájára szavaz	Egyenes szavazás	Az ellenzéki összefogás győzelme
	Fékek és egyensúlyok biztosítása a rendszerben	Elpazarolt szavazat elkerülése (wasted vote); stratégiai ellensúlyozás; konstruktív (át)szavazás	Egyéni választókerületi listán az ellenzéki összefogás pártjára voksol (ami nem az ő színezete), listán az ellenzéki összefogás közös pártlistájára	Taktikai szavazat-megosztás	Fidesz-KDNP kétharmados többségének elkerülése
	Kormányváltás	Elpazarolt szavazat elkerülése (wasted vote); stratégiai ellensúlyozás; konstruktív (át)szavazás	Egyéni választókerületi listán az ellenzéki összefogás pártjára voksol (ami nem az ő színezete), listán az ellenzéki összefogás közös pártlistájára	Taktikai szavazat-megosztás	Fidesz-KDNP kormány leváltása; ellenzéki összefogás győzelme
	Kormányfő személye	Elpazarolt szavazat elkerülése (wasted vote); stratégiai ellensúlyozás; konstruktív (át)szavazás	Egyéni választókerületi listán az ellenzéki összefogás pártjára voksol (ami nem az ő színezete), listán az ellenzéki összefogás közös pártlistájára, vagy valamelyik kis párt pártlistájára	Taktikai szavazat-megosztás	Ellenzéki összefogás győzelme és kormányalakítás az ellenzéki összefogás kormányfő-jelöltjével

Ellenzéki összefogás valamelyik pártja	Pártméretekkel összefüggő elképzelés	Küszöb-biztosítási stratégia; Elpazarolt szavazat elkerülése (wasted vote); stratégiai ellensúlyozás; konstruktív (át)szavazás	Egyéni választókerületi listán nem az összefogás jelöltjére, hanem valamelyik kisebb ellenzéki párt jelöltjére szavaz; listán az ellenzéki összefogás pártlistájára/vagy egyéniben a közös ellenzék jelöltjére, listán a kis párt pártlistájára/vagy mindkét listán a kispárt mellett voksol	Taktikai szavazat-megosztás	Ellenzéki összefogás győzelmében érdekelt, de kisebb pártra szavaz, hogy az bekerülve a mérleg nyelve lehessen (Magyar Kétfarkú Kutypárt)
	Valamilyen szakpolitikai reprezentatívítás garantálása	Küszöb-biztosítási stratégia; Elpazarolt szavazat elkerülése (wasted vote); stratégiai ellensúlyozás; konstruktív (át)szavazás	Egyéni választókerületi listán nem az összefogás jelöltjére, hanem valamelyik kisebb ellenzéki párt jelöltjére szavaz; listán az ellenzéki összefogás pártlistájára/vagy egyéniben a közös ellenzék jelöltjére, listán a kis párt pártlistájára/vagy mindkét listán a kispárt mellett voksol	Taktikai szavazat-megosztás	Bizonyos szakpolitikai irány jelenléte a törvényhozásban; következő választásokra alternatíva biztosítása

6. sz. táblázat: *Lehetséges ellenzéki választói viselkedésminták: ellenzéki kispártok szavazói (2022)*

Preferencia	Motiváció	Stratégia	Szavazat leadása	Szavazás módja	Várt „outcome”
Ellenzéki kispárt (MKKP, Mi Hazánk)	Pártosság	Őszinte	Egyéni és pártlistán is saját preferenciáját válassza	Egyenes szavazás	Preferált párt bejuttatása a parlamentbe vagy annak győzelme
	Kormányváltás	Elpazarolt szavazat elkerülése	Egyéni listán ellenzéki összefogás jelöltjére; listán saját preferált kispártjának listájára	Taktikai szavazat-megosztás	Preferált párt bejuttatása a parlamentbe
	Pártméretekkel összefüggő elképzelés	Küszöbbiztosítási stratégia; Elpazarolt szavazat elkerülése (wasted vote); stratégiai ellensúlyozás; konstruktív (át)szavazás	Egyéni listán ellenzéki összefogás jelöltjére; listán saját preferált kispártjának listájára	Taktikai szavazat-megosztás	Kis párt mint a mérleg nyelve a parlamentben
	Valamilyen szakpolitikai reprezentativitás garantálása	Küszöb-biztosítási stratégia; Elpazarolt szavazat elkerülése (wasted vote); stratégiai ellensúlyozás; konstruktív (át)szavazás	Egyéni listán ellenzéki összefogás jelöltjére; listán saját preferált kispártjának listájára	Taktikai szavazat-megosztás	Kis párt szakpolitikai sajátosságának képviselése a parlamentben
Nincs preferencia	Elpazarolt szavazat elkerülése	Vesztes párttól való eltávolodás	Egyéni listán az összefogás jelöltjére; listán nem releváns	Taktikai szavazat-megosztás	A szavazata ne vesszen el

Őszinte és egyenes szavazásnak minősítem azt a mintát, amelyben az ellenzéki szavazó arra a közös ellenzéki jelöltre voksol, amelyet az amúgy is preferált pártja állított a saját EVK-ben, és listára is a közös ellenzéki összefogás pártlistájára voksol. Ebben az esetben nem történik taktikai szavazás, hiszen a preferált pártja adhatta a közös ellenzéki jelöltet, illetve preferált pártja tagja az összefogás pártlistájának is. Minden hasonló mintázatot (preferált párt jelöltje + ellenzéki összefogás közös listája) egyenes szavazásnak tekintek.

Az ellenzéki összefogást preferáló ellenzéki választó a táblázatban vázolt lehetőségek értelmében tehát akkor szavaz taktikailag, ha a fékek és ellensúlyok a rendszerben való garantálása érdekében, kormányváltás céljából vagy a kormányfő személyét érintve taktikailag megosztja a szavazatát. Megteheti úgy, hogy – bár nem az ő preferált pártjának jelöltje indult – de átszavaz rá, hogy megvalósítsa a célját, és hatással

legyen a választások kimenetelére (saját definíció: konstruktív átszavazás), vagy csak ne érezze szavazatának elpazarlását más, győzelemre nem esélyes jelölt támogatásával, vagy ellensúlyozza a kormánypárti jelölt esélyét az ellenzéki jelöltre való voksolásával. Alapvetően mind a három stratégia egy aktust jelöl, a lényeg az ellenzéki összefogás jelöltjének támogatása a kormánypárti kihívóval szemben, és hogy az ellenzéki összefogást támogató ellenzéki választónak az egyéni választókerületben mindenképp nem a saját preferált pártja által indított jelöltre kell voksolnia. Listán is szinte mindig az ellenzéki összefogás közös listájára kell szavazniuk. Alapvetően ebben a célirányos viselkedés követésében látom a fent megemlített három fő alternatíva valamelyikének beteljesítését.

Ellenzéki összefogást szupportáló választó valamilyen pártméretekkel, vagy szakpolitikai preferenciákkal kapcsolatos motivációk miatt is szavazhat taktikailag. Fő két okot abban látom, hogy valamelyik kisebb pártot esetleg a mérleg nyelvének szeretnék látni a parlamentben, egy nem nagyarányú Fidesz-KDNP győzelem esetén, illetve bizonyos kedvelt szakpolitikák képviselőjéhez jussanak a parlamentben. Ehhez az ellenzéki választónak a küszöbbiztosítási stratégiát is követnie kell, ha az a bizonyos, e célokból preferált párt nem biztos, hogy eléri a kötelező bejutási minimumot. A szavazás módja a fenti három célhoz képest ezekben az esetekben eltérő lehet, ugyanis az EVK ellenzéki közös jelöltje és a pártlistája helyett akár a kispárt egyéni jelöltjét és/vagy listáját is támogathatják abban az esetben, ha az összefogás párti ellenzéki szavazó biztos, vagy szinte biztos az ellenzéki összefogás választáson való eredményes szereplésében. Összességében szinte mindegyik esetben taktikailag megosztják a szavazataikat azért, hogy ellenzéki összefogás győzelmét érhék el (kivéve a hatalomkoncentráció elkerülése-motivációt; szakpolitikák és pártméreti megfontolásokat) a választások kimenetelének ily módokon történő manipulálásával.

A kispártot támogató ellenzéki választóknál is megjelenhet természetesen a pártos egyenes szavazás, ha az EVK jelöltre és a pártlistára is saját preferenciáival megegyezően szavaznak, nem törődve pártjának kormányalakítási esélyeivel. Azonban, ha számol annak valószínűtlenségével, akkor taktikailag szavazhat vagy kormányváltási célból, vagy ugyancsak pártméretekkel, szakpolitikák reprezentativitásával kapcsolatos megfontolásokból. Kormányváltás célja esetén felismeri, hogy saját preferált pártjának nincs esélye a győzelemre, de önmagában ellenzéki győzelemben érdekelt, és a szavazata elpazarlásának elkerülése végett egyéni választókerületben az ellenzéki összefogás közös jelöltjére szavaz, országos listán pedig saját preferált kispártjára. Többnyire

ugyanazt a stratégiát követik, kiegészítve a küszöbbiztosítási stratégiával, akkor is, ha egyes szakpolitikákat akarnak bejuttatni a törvényhozásba, vagy a választók valamelyik kisebb ellenzéki pártnak a mérleg nyelve szerepét szánják. Ugyanúgy elképzelhetőnek tartom 2022-ben is az olyan választói viselkedést, amelyben az állampolgár pártpreferencia nélkül szavazata elpazarlása végett taktikailag egyéni választókerületben az összefogás jelöltjére szavaz.

Plauzibilitás szempontjából azonban elképzelhetetlennek tartom külön motivációs kategóriaként a fékek és ellensúlyok, illetve külön a kormányfő személyével kapcsolatos célokat. Nem valószínű olyan ellenzéki választó létezése az összefogás oldalán, aki kétharmad nélküli Fidesz-KDNP győzelemben érdekelt, mert általa tartja például kormányozhatónak az országot, és csupán az ellenzék minél nagyobb arányú jelenlétét igyekszik a parlamentben szavazatával biztosítani, esetleg ezzel megteremtve a párbeszédet a parlamentben. Ha van is ilyen attitűd, a hordozóját inkább gyenge pártkötődésűnek nevezném. A kormányfői megfontolásoknak nincs külön szerepük. Az ellenzéki összefogás győzelme önmagában jelentette volna a megválasztott miniszterelnök-jelölt győzelmét is, így e két kategória külön nem értelmezhető. Legplauzibilisebbnek viszont a kormányváltás célját találom, esetleg szakpolitikai és a mérleg nyelve típusú megfontolásokkal. Elképzelhető, hogy van olyan ellenzéki szavazó, aki továbbra is akar jobboldali politikát látni a törvényhozásban, bár ehhez az ellenzéki összefogás nagyarányú győzelmét kellett volna előre vizionálnia. Hihették azt is a szavazók, hogy akár a Mi Hazánk Mozgalom, akár a Kétfarkú Kutypárt a mérleg nyelvei lehetnek egy-egy eldöntendő kérdésben, ha bejuttatják őket (ezekben az esetekben a Fidesz-KDNP győzelmét is várhatták). A kettős taktikázás stratégiája az ellenzéki szavazók körében nem lehet életszerű, hiszen a tényleges cél eléréséhez szinte mindig az összefogás jelöltjét kellett volna támogatniuk.

Alapvető különbségségek a taktikai szavazás lehetséges irányaival kapcsolatban nem figyelhetők meg a két választási év között. Lényeges differencia azonban, hogy 2018-ban még sok ellenzéki párt adhatta egy bizonyos EVK legesélyesebb ellenzéki jelöltjét, 2022-ben már csak néhány közül lehetett választani. Akik taktikailag (akár kormánypártiak, akár az ellenzékiek közül) kívántak szavazni, és szavazatukat megosztani, azok felismerhették, hogy a kívánt cél eléréséhez leginkább az ellenzéki összefogás közös jelöltjét kellett az egyéni választókerületben támogatniuk. A fő és plauzibilis célok egyértelműen kirajzolódtak: a kormánypártiak Fidesz-KDNP győzelemben érdekeltek továbbra is, de talán kétharmados hatalomkoncentráció nélkül. Az ellenzékiek meg mindenképp kormányváltást akartak kieszközölni 2018-ban akár a Jobbik,

akár valamelyik ellenzéki baloldali párt, 2022-ben pedig a nagy ellenzéki összefogás győzelmével. Szakpolitikákkal, pártméretekkel kapcsolatos taktikai motivációk is lehetségesek. Főként ha egyes szakpolitikák a parlamentben lévő jelenlétét kívánták elérni, vagy esélyt adni egy pártnak, hogy a mérleg nyelve lehessen egyes döntéseknél, vagy csupán a jelentős pártméreteknek köszönhetően elősegítsék a politikai erők közötti párbeszédet. 2018-as mintaalkotásnál azonban a mérleg nyelve szerepet nem tartottam valószínűnek, hiszen a sok kisebb párt miatt az ezt a szerepet betöltő politikai erőt nehezebb lett volna felismerni.

Pártok konkrét megnevezése alig történt a fenti leírásokban, mert az elsődleges cél a lehetséges hazai taktikai irányzatok neutrálisabb megrajzolása volt. Azonban 2018-ban alapvetően a Jobbik tűnt a második legerősebb és egyben kihívó pártnak, 2022-ben pedig az egységes ellenzék⁴⁹. A taktikai szavazás legfontosabb pártjai és ezek jelöltjei lehettek. A további kutatásra váró kérdés, hol mekkora átszavazások történtek egyik pártról a másikra taktikai megfontolásokból, illetve milyen okok, motivációk és célok miatt döntöttek taktikai szavazás, illetve szavazatomegosztás mellett a választók.

A 2022-es választási év taktikai szavazás vizsgálatára irányuló kutatási lehetőségek azonban a Jobbikos szavazók nagyarányú távozásával nehézkesebbé válik. A választási eredményekből leszűrhattuk, hogy az ellenzéki összefogás szinte elvesztette a Jobbikos szavazókat, akik így vagy a Fidesz-KDNP-t, vagy a Mi Hazánk pártját támogatták. Török Gábor elemzésében ez a szám akár egy milliót is kitehet,⁵⁰ más összefoglalók 900 ezer ilyen ellenzéki szavazóról írnak.⁵¹ A Political Capital gyors elemzése azt állítja, hogy míg 2018-ban a Jobbikra 1,1 millióan, a baloldalra összesen 1,6 millió szavaztak, addig 2022-ben a hatpárti lista csak 1,8 millió voksot gyűjtött be. A kutatóintézet is arra világít rá, hogy a hiányzó Jobbikos szavazók vagy a Fideszt, vagy a Mi Hazánkat erősítették.⁵² A DK és Jobbik szavazók kölcsönös átszavazásának biztos jelenléte azonban kitűnő táptalajt biztosíthatott volna a taktikai szavazás kutatásának. Persze, ettől függetlenül ez még valamilyen arányban megtörténhetett.

⁴⁹ Korábbi országgyűlési választások eredményei: <https://taktikaiszavazas.hu/korabbi-valasztasok> (2022.04.28.)

⁵⁰ HVG (szerző): Török Gábor: Most végre kiderülhet, mi történt a Jobbik szavazóival: https://hvg.hu/itthon/20220403_Torok_Gabor_Most_vegre_kiderulhet_mi_tortent_a_Jobbik_szavazoival (2022.04.28.)

⁵¹ Lengyel, Tibor: Sokk az ellenzékben: “Már decemberben elvesztettük a választást, de hogy ekkora zakó lesz, az nem volt opció”: https://hvg.hu/itthon/20220404_Sokk_az_ellenzékben_valasztas (2022.04.28.)

⁵² Political Capital (elemzés): A Jobbik szavazói hiányozhattak leginkább az ellenzéki együttműködés mögül https://www.politicalcapital.hu/hireink.php?article_read=1&article_id=2989 (2022.04.28.)

A dolgozat kutatási témája szempontjából érdemes felvetnünk azt a kérdést, hogy az egyéni választókerületekben megvalósuló ellenzéki összefogás hiánya, illetve Márky-Zay Péter helyett Dobrev Klára vezette ellenzéki összefogás adhatott volna-e más viselkedési mintázatokat. Véleményem szerint, 2022-re a 2018-ashoz hasonló ellenzéki választási modellt tudtam volna megalkotni, amennyiben nem születik összefogás. Viszont Dobrev Klára vezette ellenzéki összefogásra nem valószínű, hogy a jelenleginél másabb irányokat tartottam volna lehetségesnek.

4. Feltárható-e a választók taktikai viselkedése? – egy hipotetikus módszertani irány felvázolása a hagyományos fókuszcsoporthoz tartozó kutatások tükrében

A fent tárgyalt taktikai motivációk és stratégiák nyomon követése, alapos feltárása nem feltétlen lehetséges csak kérdőíves megkérdezésekből származó adatbázisok elemzéséből, ezért a fókuszcsoporthoz tartozó kutatások módszerének segítségével próbálom teljesebbé tenni a képet, és megragadni az esélyt az esteleges hiányzó foltok betapasztására. A dolgozat ezen fejezete – összhangban a másodikként kitűzött céllal – dióhéjban bemutatja a hagyományos fókuszcsoporthoz tartozó kutatások főbb jellemzőit és sajátosságait, majd azok mentén kísérletet tesz a hazai taktikai viselkedés feltárását célzó hipotetikus módszertani irány kidolgozására. A fejezet csupán a hagyományos fókuszcsoporthoz tartozó módszertanával foglalkozik; az online verziós megközelítés annak sajátos jellemzői, előnyei és hátrányai miatt külön fejezetet érdemelne.⁵³ Mivel azonban jelenleg nincs tervezés alatt hasonló kutatás elvégzése, így ebben a tanulmányban nem ejtek szót róla. A módszertani sajátosságok ismertetése és az általuk felvázolt lehetséges kutatási irányok Vicsek Lilla e témával mélyrehatóan foglalkozó nagyszerű könyve alapján történik.⁵⁴

4.1. Mi is az a fókuszcsoporthoz tartozó kutatás?

A fókuszcsoporthoz tartozó kutatásokat tekintve két nagy csoportot különböztet meg a szakirodalom. Az egyikbe a piackutatási célú, főleg bizonyos döntéshozatal elősegítésére készülő alkalmazott, a másikba a társadalomtudománnyal foglalkozó kutatók által végzett, valamilyen

⁵³ Vicsek, Lilla: Online Fókuszcsoporthoz tartozó alkalmazása – Lehetőségek, korlátok és tanácsok a hatékonyság növelésére, In: *Vezetéstudomány/Budapest Management Review*, XLVIII/2017/4.

⁵⁴ Vicsek, Lilla: Fókuszcsoporthoz tartozó – elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

tudományos cél megvalósítását végző fókuszcsoportos kutatások⁵⁵ tartoznak.⁵⁶ Definíciója szerint „*olyan kutatási módszert jelent, amelyek során az adatok úgy keletkeznek, hogy a kutatás alanyai csoportosan kommunikálnak egy adott témáról (ez lehet elektronikus kommunikáció is)*”,⁵⁷ és a kutató csupán információkat gyűjt róla, döntések meghozatala és konfliktusok feloldása nem a fókuszcsoportos kutatások feladata.⁵⁸

A leginkább elterjedt hagyományos formája az, ha a résztvevők személyesen vannak jelen a kutatás folyamán, de emellett megjelenhetnek olyan formációk is, ahol az alanyok számítógépeken, telefonokon, esetleg videokonferenciákon kommunikálnak az adott témáról. A fókuszcsoportos kutatás leggyakoribb célja valamilyen olyan jelenség feltárása, amelyről nem rendelkezünk elég információval. A módszer segítségével közelebb kerülhetünk ehhez a jelenséghez, ezzel is segítve az elméletalkotási-folyamatokat.⁵⁹ A kutatások folyamán az alanyok egy témáról alkotott értelmezési és gondolati struktúrái, „szubjektív tapasztalatai, világlátása” megérthetőek, a témával kapcsolatos mögöttes okok és motivációk felszínre hozhatók, és ezután „mélyre hatoló, árnyalt és részletes leírást készíthetünk”.⁶⁰

A fókuszcsoportos kutatásokon tehát a meghívott alanyok egymással kommunikálnak egy adott témáról személyes jelenlét mellett. A módszer előnye, hogy a kommunikáció számos más aspektusból is vizsgálható. Vicsek Kitzinger⁶¹ munkáit felelevenítve megemlíti a kommunikáció több formáját: az alanyok vitatkozhatnak, dicsekedhetnek, cukkolhatják és megkérdőjelezhetik egymást. Stewart-Shamdassani szerzőpáros⁶² nyomán a nonverbális kommunikáció (mosoly, gesztikuláció, elítélő tekintet) sajátos szerepére is felhívja a figyelmet, illetve Fischer⁶³ eredményeire utalva a hanghordozás szerepét is kiemeli a szerző. A kommunikáció ezen aspektusainak megfigyelése azért nélkülözhetetlen, mert ezek a verbális kommunikáció folyamán elhangzott véleményekkel ellentétesek lehetnek, így megfigyelésükkel valósabb információkhoz juthatunk.⁶⁴

⁵⁵ A továbbiakban fókuszcsoportos kutatás alatt csak a társadalomtudományi alapkutatás-kategóriát értem.

⁵⁶ Vicsek 2006. 14-17.

⁵⁷ Vicsek 2006. 17.

⁵⁸ Vicsek 2006. 18.

⁵⁹ Vicsek 2006. 19-20.

⁶⁰ Vicsek 2006. 27-29.

⁶¹ Kitzinger, Jenny: The methodology of Focus Groups: the importance of interaction between research participants. In: *Sociology of Health and Illness*, 1994., 16 (I), 103-121.

⁶² Stewart, W. David - Shamdassani, Prem: Focus Groups: Theory and Practice. London, Sage, 1990.

⁶³ Fischer, György: Hihetünk-e a közvélemény-kutatásoknak?, Budapest, Bagolyvár Kiadó, 2021.

⁶⁴ Vicsek 2006. 34-35.

A fókuszcsoportos kutatások tehát alkalmasak egy jelenség feltárására a résztvevők az adott jelenségről alkotott gondolkodási kereteik, velük kapcsolatos véleményük és motivációik, magatartásaik (csoporton belül esetleg) megismerésével.⁶⁵

A módszertant körülölelő filozófiai kérdés szerint van-e olyan valóság, amely törvényszerűségei és mechanizmusai kutatói függetlenség mellett (pozitivizmus) megismerhetők, vagy ez a valóság csak részben megismerhető bizonyos emberi korlátok miatt (posztpozitivizmus), vagy akár több konstruált valóságról beszélhetünk (konstruktivizmus).⁶⁶ A szociálpszichológiai megközelítés egyik iránya szerint az egyének rendelkeznek belső, valódi és szituációfüggetlen stabil véleményekkel és attitűdökkel, míg másik szerint ezek nem stabilak, hanem konkrét szituációkban jönnek létre és formálódnak. A fókuszcsoportos kutatók általában az első irányt vallják, és Vicsek hangsúlyozza, hogy a csoporthatások a megismerést befolyásoló hatásaik miatt nem zárhatóak ki.⁶⁷ Tehát van megismerhető valóság.

Fontos észben tartani a fókuszcsoportos kutatások kvalitatív jellegét; statisztikai általánosíthatósága a minta kis száma és a nem véletlenszerű kiválasztása miatt mindig korlátozott.⁶⁸ Fókuszcsoportos kutatásokat politikai közvélemény-kutatásokra, kommunikációkutatásokra, oktatással, szervezetekkel, egészséggel és szexualitással kapcsolatos kutatásokra is egyaránt használják.⁶⁹

A fókuszcsoportos kutatás alapvetően a következő lépésekből és feladatokból épül fel. Először is el kell dönteni, melyik feladatokat végzi a kutató, és melyeket delegál más szervezetekre. A lépések közül nem minden esetben szükséges az összes, ugyanakkor a teljes tájékoztatás végett megemlítem azokat is⁷⁰:

I. A fókuszcsoportos kutatás tényleges megkezdése előtt a kutatónak meg kell határoznia a vizsgálandó célt és magát a problémát, amelyet vizsgálni kíván. Ezután eldönti, hogy mekkora számú, méretű és összetételű csoportban tervezi a kutatást elvégezni, maguk a tagok milyen mintavételi eljárás keretében választódnak ki. A kutatás előtt megírja a kérdésvázlatot, dönt a kutatás folyamán használandó moderátori stílusról, majd megkezdi a tagok toborzását. Ezzel egyidejűleg kiválasztja a helyszínt, az időpontot, és gondoskodik a helyszín megfelelő

⁶⁵ Vicsek 2006. 45.

⁶⁶ Vicsek 2006. 66-67.

⁶⁷ Vicsek 2006. 64.

⁶⁸ Vicsek 2006. 43.

⁶⁹ Vicsek 2006. 47-57.

⁷⁰ Vicsek 2006. 78-79.

berendezkedéséről a kutatást megelőzően. A kutatás napján fogadja az érkező alanyokat.

II. A kutatás alatt moderálja a csoportot, az elhangzottakat rögzíti, és ha szükséges, jegyzeteket készít.

III. A kutatás végeztével kiosztja az ajándékokat, jutalmakat, majd leírja a benyomásait az elhangzottakról. Begépeli és kielemezti az anyagot, majd az eredményeket prezentálja a szükséges helyen.⁷¹

A fókuszcsoportos kutatások általában⁷² 3, 4 vagy 5 fókuszcsoportból állnak, csoportonként 6-10 résztvevővel. A csoportok többnyire homogének és tagjai idegenek egymásnak.⁷³ Alapvetően a csoportlétszámról nincs konkrét megegyezés, lehetnek akár 8-10 vagy 6-12-en is egy vizsgált egységben. Sok esetben preferáltabb a kisebb csoport, mert a tagok véleményére több idő jut, és azok jobban megismerhetőek. Nagyobb csoportokat nehezebben lehet irányítani, és alcsoportokra tagolódhatnak. Ötnél több csoport akkor lehet szükséges, ha újabb vélemények, attitűdök már nem bukkannak elő az előbbieken.⁷⁴ A csoportok összeállításánál fontos figyelembe venni személyes és társadalmi-demográfiai jellemzőket (exrovertált/introvertált/domináns, esetleg konfliktuskereső személyiség; kor, nem, iskolai végzettség, a témával kapcsolatos tudás, társadalmi státusz, fizikai tulajdonságok, stb.), mert azok különböző szinteken hathatnak az eredményekre. Egyrészt a már meglévő tudás befolyásolhatja az alanyt abban, mit mond az adott témáról, másrészt az alanyok eltérő jellemzői is befolyásolhatják a téma kifejtését; egymásra is hatással lehetnek.⁷⁵ A homogén összetételű csoportokban kevesebbszer fordulhatnak elő viták, rossz érzések, a csoporttagok a társadalmi-demográfiai hasonlóságból fakadó kellemesebb atszmoszférában könnyebben megértik egymást, jobban nyitnak egymás felé véleményeikkel. A heterogén csapatokban több a vitaforrás, ugyanakkor az eltérő vélemények tovább árnyalhatják a kutatási témát. Ismerősökből álló fókuszcsoportok hatékonysága kérdéses lehet abból az etikai szempontból, hogy az elhangzottak miatt későbbiekben a véleményét vállaló egyént hátrány érheti-e.⁷⁶ A mintavételt tekintve színes palettán mozoghat a kutató: az egyszerű véletlen mintavételen át,

⁷¹ Vicsek 2006. 78-79.

⁷² Morgan, David L: Focus Groups as Qualitative Research. Qualitative Research Methods Series. Volume 16.2., Sage, London, 1997.

⁷³ Vicsek 2006. 126.

⁷⁴ Vicsek 2006. 129-130.

⁷⁵ Vicsek 2006. 132-133.

⁷⁶ Vicsek 2006. 133-141.

a többlépcsős, hólabdás, kvótás, esetleg reputációs mintavételi eljárások közül választhat.⁷⁷

A toborzási folyamat keretében résztvevőket szerzünk a kutatási csoportokba. A kutató végezheti maga, illetve folyamatos ellenőrzése mellett valamilyen külsős megbízott cég is. A toborzás történhet már meglévő listából, interneten, újságokban, telefonon is egyaránt. Az alanyok számára fontos lekommunikálni a helyszínt (jól megközelíthető legyen), az időpontot és a díjazást is. Általában a kutatások hétfőn vagy csütörtökön, öt, hat vagy hét órai kezdéssel kerülnek megrendezésre. Ünnepekre nem tanácsos kutatást szervezni. Az alanyok küldött meghívó legyen személyre szóló, és hangoztassa részvételének fontosságát a kutatási téma szempontjából. Érdekes több alanyt meghívni, hogy elkerüljük az alacsony létszámból adódó kutatási problémákat. A szükségesnél több alany érkezése esetén számukra külön kérdőíveket tarthatunk fent, mivel a csoportbeszélgetésen már nem tud részt venni. A megfelelő jelöltek kiválasztása céljából szűrő kérdőíveket is kitölthetünk a jelentkezőkkel a kutatás előtt.⁷⁸ Az alanyokat mindenképp tájékoztatni kell arról, hogy a kutatás független és anonim, bátran vállalhatják a véleményeiket. A beszélgetés ideális hossza másfél, két óra, és a kutatónak/mediátornak érdemes mindig rögzítenie az elhangzottakat.⁷⁹

A fókuszcsoportos kutatások kérdései általában félig strukturált (általánosabb kérdéseket tartalmaznak; az alanyok gondolatainak kifejtésére nincs nagy megszabottság) lekérdezések. A tölcser technika gyakori alkalmazásakor a moderátor az általánosabbaktól halad a témát egyre specifikusabb érintő kérdések felé. A kutató általában egy vagy több kutatási kérdést fogalmaz meg, amelyek fő vagy alkérdésekre bonthatóak. A kutatói kérdések a kutatónak vagy a megbízónak szólnak, a fókuszcsoportos kutatásra azokat át kell alakítaniuk az alanyok számára (vezérfonal kérdései), azok a beszélgetés alatt a legritkább esetben tehetőek fel. A fókuszcsoport vezérfonala állhat a gyorsan összerakható, ugyanakkor máshol az eltérő megfogalmazások miatt más választ eredményező témavázlatból, vagy az összehasonlítást elősegítő, de időigényesebb kérdések megírásából.⁸⁰

A kutatónak/moderátornak célszerű a feszültségoldás, a nyitottság megteremtése, a tagok beszélgetésbe történő integrálása, az alanyok egymással való megismerkedésének elősegítése végett a fókuszcsoportos

⁷⁷ Vicsek 2006. 150-151.

⁷⁸ Vicsek 2006. 153-160.

⁷⁹ Vicsek 2006. 166-170.

⁸⁰ Vicsek 2006. 171-180.

beszélgetést mindig nyitókérdésekkel kezdenie. Ezek leginkább a névre, családra, foglalkozásra és hobbitra kérdeznek rá. A nyitókérdések után a moderátor a tölcser technika révén az absztrakt kérdésektől a konkrétabbak felé halad. A nehezebb és kényesebb kérdéseket tanácsosabb a végén feltennie. A befejező kérdésekkel összefoglalhatja az elhangzottakat. A kérdések számát illetően nincs meghatározás, a lényeg, hogy egyszerűek és semlegesek legyenek, ne álljanak sok szóból, egy dimenzióra vonatkozzanak,⁸¹ ne sugalmazzák a választ, és ne korlátozódjanak szűk területre.⁸² A beszélgetés folyamán a tegezés kényelmesebb és közvetlenebb forma, de a tegezést/magázódást a sértődések elkerülése végett már az elején fontos tisztázni. A mediátor a beszélgetés folyamán a kutatási céltól függően az alanyokat különböző feladatok (szerepjáték, rajzolás, tervezés, képek, kártyák, stb.) elvégzésére is megkérheti.⁸³

A fókuszcsoportos kutatások folyamán a moderátor feladata, hogy az alanyok a vezérfonalban szereplő témákról elbeszélgessenek, ehhez oldott, kényelmes légkört teremtsen. A moderátor a kutatás céljától függően erősebb és gyengébb kontrollt is gyakorolhat a beszélgetés alatt. Bevezető szövegében fontos a kutatás függetlenségének, az anonimitásnak a hangsúlyozása. A moderátornak többek közt be kell mutatkoznia, tisztáznia a tegeződés/magázódás kérdését, és arra kell bátorítania az alanyokat, hogy véleményüket szabadon, akár konfliktusos ellenvélemény mellett is vállalják, érveléssel védjék meg azokat. Tudatosítania kell a résztvevők számára, hogy véleményük, gondolataik fontosak. A kialakult konfliktusokat kezelnie, a témától való elhatárolódást orvosolnia kell. Saját véleményének kinyilvánításától és mások véleményeinek minősítésétől tartózkodnia kell. A beszélgetésen több moderátor (egyik a téma hozzértője, másik a csoportos kutatásé) és asszisztens is részt vehet.⁸⁴

Az eredmények elemzése és értelmezése függ a kutatás céljától, tudományfilozófiai és szociológiai megfontolásoktól, illetve az alkalmazott elemzési eljárástól. Az elemzésbe beletartozik a csoportösszetétel személyi, társadalmi-demográfiai leírása, a beszélgetés folyamán elhangzottak összehasonlítása, a főbb megemlített témák megnevezése, a hasonlóságok és különbségek kiemelése, egyes esetekben csoportdinamikai és metakommunikációs észrevételek vizsgálata. Az elemzés folyamán a mediátor/kutató meghallgatja a felvételt, azt

⁸¹ Krueger, Richard A: Focus groups: A practical guide for applied research. 2. kiadás, Sage, London, 1994.

⁸² Vicsek 2006. 180 – 195.

⁸³ Vicsek 2006. 196 – 199.

⁸⁴ Vicsek 2006. 212 – 227.

begépelheti, egyes esetekben bizonyos kódolással átiratokat készíthet. Az elemzés, illetve az eredmények bemutatása folyamán a fontosabb elhangzottakat szó szerint is idézheti. Csak jegyzetekből, átirat nélkül gyors elemzések készülhetnek. Az átiratalapú elemzések az átiratra történő várakozás és a kódolás típusától függően hosszabb idő alatt készülnek el. A beszélgetés szövegének egyes részeit egyes kategóriákhoz való rendelése útján kvalitatív adatelemzés is végezhető. Vicsek szituációs tényezők szerinti (tágabb társadalmi kontextus; szituációs tényezők hatása a beszélgetésre, a tagok egymás közötti és a tagok moderátorral szemben megvalósuló interakciós tényezői, konformitás, társas befolyás, azonosulás, behódolás, vitázás, légkör, hangulat, megtörik a jég effektus, motiváltság, társas lazulás, résztvevők személyes jellemzői, ismeretség foka, a moderátor személye, a környezet, a kérdések és téma jellemzői, használt technikák a beszélgetés serkentésére, stb.) és tematikus kutatási szempontok/kategóriák szerinti (a kutatáson elhangzott tartalmak egyes kategóriákba történő kódolása; a hasonlóságok és különbségek feltárása akár az összes csoportot egybe nézve vagy külön-külön) elemzéseket végez. Ezt a személetet követendőnek találom. Az elemzést végezheti a mediátor és a kutató is.⁸⁵

4.2. Hipotetikus fókuszcsoportos kutatási elképzelés a hazai taktikai szavazás motivációinak feltárására

Az előző részfejezetben tárgyalt fókuszcsoportos kutatásokra jellemző sajátosságok alapján a következő részfejezet egy hipotetikus csoportfelállítást kísérel meg a hazai taktikai viselkedés vizsgálatára. Véleményem szerint a fókuszcsoportos kutatás e téma körül – még ha nem is bír reprezentativitással és az eredmények alapján általános elméleteket nehezen is fogalmazhatunk meg – igazolhatja a fenti táblázatban összegyűjtött motivációk és stratégiák létjogosultságát, sőt a beszélgetések folyamán akár újabb indítékokat is megismerhetünk a taktikai viselkedés hazai jelenségével kapcsolatban. Fontos hangsúlyoznom, hogy a következő elképzelések saját elképzelések és hipotetikusak, a kutatás megszervezése és megtervezése komolyabb szaktudást, több elmélyülést és időt kíván.

A vázlat megírása előtt azonban érdemes szót ejteni a hazai alanyok tipikus fókuszcsoportos viselkedéséről. Vicsek a kutatásai alapján azt találta, hogy a magyar alanyok körében él egyfajta panasz kultúra. A csoporttagok inkább panaszkodnak, mint pozitívan közelítenék meg az

⁸⁵ Vicsek 2006. 231 – 288.

egyes élethelyzeteket. Jól viselik az ellenvéleményeket, amelynek sosem a tartalmában látják a problémát, hanem inkább a megfogalmazás stílusa generálhat konfliktust. A magyarok is szeretnek beszélni az érzéseikről, egyetértenek a tegezés formájával, azonban a játékosabb feladatokat nem igazán kedvelik. A kilenc-tíz fő itthon is megfelelő csoportméret.⁸⁶

Az elképzelt fókuszcsoporthoz kutatás lényegében politikai közvélemény-kutatást céloz meg. Az ilyen típusú kutatásoknál szinte mindig heterogén csoportok alkalmazása történik.⁸⁷ Így én is hasonló modellekben gondolkodom. A kutatás célja, hogy az összehívott alanyok beszélgetés folyamán politikai attitűdjeikről, az abból fakadó cselekvéseikről, magatartásukról beszéljenek egymással, és ezáltal olyan taktikai viselkedési minták kerüljenek felszínre, amely a hazai taktikai szavazás létezését bizonyítják. A fókuszcsoporthoz kutatást végezheti egy mediátor, illetve maga a kutató is, esetleg mindkettő jelen lehet a beszélgetés alatt. A kutatás teljes megtervezése anyagi és idő megfontolások alapján történik. Alapvetően tanácsosnak vélem a kutató jelenlétét is abban az esetben, ha a kutatást egy megbízott cég olyan mediátora végzi, aki nem otthonos a kutatandó területen. Az alanyok toborzását leginkább már meglévő listák alapján, illetve ajánlások útján tartom elképzelhetőnek. Elsősorban olyan listán szereplő személyekre gondolok, akik vettek már részt politikai töltetű kutatásokban, ezért el is jönnek, a véleményeiket merik vállalni. Egy-egy megkeresett személy is ajánlhat további személyeket a csoportos beszélgetésen való részvételre. Az ajánlott személyek az ajánló személlyel való feltehetően közelebbi kapcsolata miatt – véleményem szerint – biztosabb résztvevők, hiszen valamilyen bizalmi tényező játszik közre a kiválasztásukkor. Ugyanakkor, az ismerősökből álló csoport etikai dilemmát hordozhat magában, hiszen az amúgy is érzékeny politikai vélemények vállalása esetleg későbbi negatív következményekkel járhat az illető számára. A kutatás helyszíneinek kiválasztása után magukon a helyszíneken is történhet toborzással, hirdetésekkel, megkeresésekkel.

A hipotetikus fókuszcsoporthoz kutatásomban két csoportkategória létezik, más-más taglétszámmal. Erről a későbbiek folyamán még szót ejt a fejezet, most elsősorban az alapvető, mind a két esetben használatos elképzeléseket vizionálja. Mindkét csoportba olyan tagokat kell meghívni, akik biztosan érdeklődnek a politika iránt, el is jönnek a véleményüket megosztani, és részt is vettek legalább az utolsó két országgyűlési választáson. A meghívott alanyok személyes, illetve társadalmi-

⁸⁶ Vicsek 2006. 76-78.

⁸⁷ Vicsek 2006. 143.

demográfiai jellemzőiknek eltérőeknek kell lenniük, ezzel garantálva a sokszínű vélemények érkezését. A legszerencsésebb scenárió szerint az alanyok extrovertáltak, nyitottak, senki sem akarja dominálni a beszélgetést, és senki sem visszahúzódó; egymás véleményeit meghallgatják, és könnyedén befogadják. Természetesen, ez is csak elképzelés, a csoporttagok mindegyikére nem feltétlen lehetnek igazak a fenti személyiség jegyek, illetve magát a beszélgetést befolyásolhatja a csoportdinamika is. Meglátásom szerint az eltérő korú alanyok jelenléte elengedhetetlen. Azt vallom, hogy eltérő korosztályok eltérő szocializációs „programokban” vettek részt, így eltérőek lehetnek a politikai rendszerrel kapcsolatos megítéléseik is.⁸⁸ Emiatt eltérő politikai viselkedés is igaz lehet rájuk. Mind az oktatás/képzettség szintjét, mind a társadalomban betöltött szerepüket tekintve az alanyok sokféleségét tartom célravezetőnek ezekben a hipotetikus csoportfelépítésekben is.

A csoportok számát átlagosan anyagi és időtényező megfontolások alapján háromban jelölöm meg. Elképzeléseim szerint egy csoportos kutatás a fővárosban, egy egy nagyobb városban/megyeszékhelyen, egy pedig egy kisvárosban történik. Ha mód lesz rá, illetve a körülmények lehetővé teszik, akkor ahol szükséges, még egy-egy csoportos kutatás megszervezhető. Viszont⁸⁹ hipotetikus kutatási elképzelésemben a három elegendő lehet ahhoz, hogy különböző demográfiai változók mentén is következtetéseket lehessen levonni a taktikai szavazás létezésére vagy hiányára. A kutatási alanyok kiválasztását szűrő kérdőív segítheti, amely sokban megkönnyítené a kutatási fázist. Azt gondolom, ha az előzetes szűrő kérdőív nemcsak a politikai attitűd vagy részvétel szerint szűrné meg a jelentkezőket, hanem konkrétan taktikai viselkedésre utaló kritériumok alapján is, akkor biztosabbak lehetünk abban, hogy a beszélgetések folyamán előkerülnek olyan taktikai mintázatok, amelyek a fent „gyártott” hipotéziseket bizonyítják. A hipotetikus kutatások időpontja hétköznapra (kedd, csütörtök), a késő délutáni órákra (5, fél 6, 6 óra) esik. A hétfői napot nem adom meg, mert véleményem szerint a hétkezdés sokakban stresszt válthat ki, hiszen a hétvégi pihenésből a hét elején tornyosuló feladatok abszolválásának tudatára kell váltaniuk.

A szakirodalomnak megfelelően a felteendő kérdéseket e kísérleti kutatásban is rövid, pár szavas, konkrét dimenzióra vonatkozóan kell megírunk. A vezérfonal megírásakor a témák előzetes meghatározását preferálom, és néhány segítő kérdés megalkotását az esetleges beszélgetési fennakadások vagy leállások orvoslása miatt. A hipotetikus

⁸⁸ Vicsek 2006. 137-138.

⁸⁹ Konzulenseimmel való korábbi értekezés alapján is.

kutatás moderátora vagy kutatója is a tölcser technikát használja, vagyis az absztrakt kérdésektől, témamegjelölésektől halad a konkrétabb kérdések, témák felé. Első körben tágabb kontextusról, például a társadalom megítéléséről, a tágabb politikai aktivizmusról „kérdez”, majd tereli a témát a hazai politikai rendszerről, politikai aktivizmusról, kultúráról, szocializációról alkotott vélemények felé. Később a beszélgetést a politikai attitűdök, személyesebb vélemények megismerése felé vezetheti, egészen a politikai viselkedésük feltárásáig, végül a konkrét taktikai viselkedés motivációjáig és stratégiáig. Persze ez a vonal nem lehet kőbe vésve, számos tényező befolyásolhatja az irányt. A kutatás megkezdése előtt a kutató üdvözlö az érkező alanyokat.

A csoportbeszélgetés tényleges megkezdése előtt a kutató vagy moderátor bemutatkozik, beszél pár szóban a kutatás céljáról, az őszinte vélemények, attitűdök, motivációk megosztására biztatja a jelenlévő alanyokat. Hangsúlyozza, hogy a kutatás anonim és független. Ez utóbbit rendkívül fontosnak tartom, hiszen az amúgy is kényes témának számító politikai terület feszélyezheti a jelenlévőket, nem biztos, hogy merik, akarják vállalni a politikai véleményüket, gondolataikat. Bár a csoportba már az elején célszerű politikailag „bátor” tagokat beválogatni, maga a téma ott és akkor kiválthat ellenérzéseket köztük. A kutató/moderátor vezényletével a csapattagok megegyeznek a tegezés/magázás szabályában. A beszélgetés alatt célszerű, ha tegeződnek a tagok. A kutató/moderátor ezután felteszi a feszültségoldás, a nyitottság megteremtése és a beszélgetésbe való integrálás előmozdítása végett a nyitókérdéseket. Válaszaikban az alanyok bemutatkoznak, beszélnek a családjukról, hobbijaikról, érdeklődési köreikről. A könnyebb bemutatkozó kérdések után a fent már elképzelt vonal mentén, az absztrakt témáktól a konkrétabbak felé megindulhat és lefolyhat a beszélgetés az alanyok között. Bár a rövidebb, kevesebb szavú kérdések a preferáltabbak, Vicsek úgy látja, hogy a legelején érdemes a témát hosszabban, több mondatból álló kérdéssel kezdeni, majd utána az egyszerű szerkezetűekkel folytatni, ha szükséges.⁹⁰ A kutatásban a tagok egymással beszélgetnek. A moderátor vagy kutató gyenge kontrollt gyakorol, engedi a politikával kapcsolatos vélemények kifejtését, az alanyok válaszait nem minősíti. Csak segítő kérdésekkel befolyásolhatja a megakadt kommunikációt. A beszélgetést mindenképp rögzíti egy diktafonnal, ő maga – ha szükséges – jegyzeteket készíthet. Rögzítheti papíron az egyes nonverbális kommunikációs megnyilvánulásokat az árnyaltabb elemzés végett, hiszen azok mást tükrözhetnek az elhangzottakkal szemben, ugyanakkor,

⁹⁰ Vicsek 2006. 186.

meglátásom szerint a rendszeres jegyzetelés megakaszthatja, zavarhatja az alanyok közötti kommunikációt. A jegyzetelést így célszerű nem figyelemfelkeltően végezni, vagy esetleg delegálni lehet ezt a feladatot egy asszisztensnek. Hipotetikus kutatási elképzelésem egyébként nem operál asszisztenssel.

A beszélgetés folyamán az alanyok politikai véleményeikről és viselkedésükről beszélnek. Alapvetően abból a szociálpszichológiai megközelítésből indulok ki, hogy a csoporttagok attitűdjei, világa már egzakt, és ezen a csoportbeszélgetés radikálisan nem fog változtatni. Azért gondolom így, mert a pártpreferenciák akkora már voltaképpen adottak, a választásokon már szavaztak, tehát egyfajta tényekkel állunk szemben. Természetesen, az elhangzottak alapján változás állhat be az alany motivációs eszköztárában, alkothat új véleményeket, és elgondolkodhat a régi beállítódásain, de ezek a „változások” csak tovább színesíthetik az eredmények értékelését. A hipotetikus kutatás beszélgetése folyamán a kutató/moderátor bízhat a „megtörik a jég” effektus bekapcsolódásában, vagyis abban, ha valaki először meri megosztani a véleményét, akkor más is így fog tenni.⁹¹ Ezt az effektust a politikai tartalmú véleményeknél és gondolatoknál hasznosnak találom. Ugyanakkor számolni kell a konformitás problémájával is. Ugyanis elképzelhető, hogy néhány alany a beszélgetésben uralkodó, általánosan elfogadott gondolatokhoz és attitűdökhöz igazítja a sajátját, és valódi véleményét elhallgatja.⁹² Ezt a jelenséget valós veszélynek tartom, hiszen főleg eltérő politikai vélemények megosztása elbizonytalaníthatja a résztvevőt, és félvén a következményektől, nem vállalja azokat. A korábban tárgyalt etikai veszélyek miatt sem és a fentebb tárgyalt pont miatt sem tartom a legjobb megoldásnak az ismerősökből feltöltött csoportokat, így a kísérleti kutatásban idegenek vesznek részt. Persze tévedhetek akkor, ha két, ellentétes véleményen lévő jó barát kerül be egy csoportba, akik vállalják is egymás előtt a vitát. Ez esetben termékeny eredmények születhetnek a különböző felfogások összehasonlításából. A beszélgetést időtartama a hipotetikus kutatás szerint egy kisebb szünettel együtt két óras.

A fókuszcsoportos kutatás végeztével a mediátor/kutató összegzi az elhangzottakat egy kérdéssel, majd megköszöni az alanyok részvételét, és kiosztja az ajándékokat, vagy díjazza a résztvevőket. A téma kényességét tekintve elengedhetetlennek tartom a kutatás végén a megjelenteket valamilyen ajándékban vagy díjazásban részesíteni. Meglátásom szerint a

⁹¹ Vicsek 2006. 40.

⁹² Vicsek 2006. 87.

politikával kapcsolatos témákról nehezebben beszélnek a hazai polgárok, így motivációs tényezőként azok elengedhetetlenek. A kutatás lefolyása után következik a felvételek legépelése, azok kielemezése a Vicsek által fent vázolt két részből álló elemzés (szituációs tényezők és tematikus szempontok) keretében, majd az eredmények publikálása. Az elemzést és a publikálást a kutató végzi ebben a hipotetikus kutatásban. Az elemzés nem kódolással, de az elhangzottak alapján kategóriák, hasonlóságok és különbségek kiemelésével jár. A csoportokat külön-külön is, majd összevetve is elemzi a kutató.

A hipotetikus fókuszcsoportos kutatásom – ahogy fentebb már utaltam rá – két fiktív csoportösszetétellel operál abból a félelemből kiindulva, hogy a politikai hovatartozás túlzott heterogenitása miatt a beszélgetés inkább vitába torkol, illetve egyes alanyok a véleményüket nem merik vállalni. Így e fikció két csoportösszetételi elképzelést különböztet meg:

A) fiktív csoport – pártpreferenciát tekintve heterogén

A csoportban jelen vannak a kormánypárti Fidesz-KDNP és az ellenzéki (bármelyik) szavazók. A tagok személyiségi jegyüket és társadalmi-demográfiai jellemzőiket tekintve heterogének, a 3 különböző csoport (főváros – nagyváros – kisváros) 8-12 tagból áll. Ez a megoldás idő- és költséghatékony, ugyanakkor magába hordozhatja a vita és az alacsonyabb tagolódás, vélemények elhallgatásának veszélyét.

B) fiktív csoport – pártpreferenciát tekintve homogén

Az elképzelés szerint három (főváros – nagyváros – kisváros) kormánypárti és három ellenzéki alanyból álló csoport, azaz összesen hat csoport elemzése szükséges, csoportonként 6-8, személyiségi jegyüket és társadalmi-demográfiai jellemzőiket tekintve heterogén résztvevővel. Az elkülönített felállásokban a vita lehetősége korlátozottabb, ugyanakkor ez a szervezés pénz- és időigényes, és nem ad teret radikálisan ellentétes véleményeknek (a másik oldal megismerésének).

A fent vázolt gondolatokkal egy hipotetikus fókuszcsoportos kutatás megtervezésére vállalkoztam a taktikai szavazás lehetséges mintázatainak feltérképezésére. Az elképzelések valóban csak elméletiek és felszínesek, a konkrét kutatás mélyebb körüljárást és tervezést igényel. Kiindulópontnak szántam csupán a választói viselkedés ilyen irányú vizsgálatához.

5. Befejezés

A dolgozat a már 2020-ban publikált, taktikai szavazásról és a 2018-as választás lehetséges hazai taktikai viselkedési mintákról szóló tanulmány folytatásaként igyekezett három célkitűzést megvalósítani. Egyrészt a 2018-ban leírt minták ismételt bemutatása és újragondolása mellett a 2022-es választás lehetséges taktikai motivációit és stratégiáit is megkísérelte összegyűjteni a hazai választók hipotetikus viselkedése alapján, másrészt vázolt egy olyan fókuszcsoporthoz tartozó kutatási irányt, amelyekben mindezen mintázatok vizsgálhatóak. Harmadrészt azt a célt tűzte ki, hogy esetleg a későbbiekben mind a hazai taktikai mintázatok, mind az erre vizionált fókuszcsoporthoz tartozó kutatási irány „életszerűségének” kérdése társadalomtudományi vitát robbantson ki.

A hazai taktikai mintákat tekintve a kormánypárti szavazók lehetőségei 2018-ban és 2022-ben is kvázi ugyanazok voltak. A fő és legplauzibilisebb motivációjuk a taktikázásra a túlzott hatalomkoncentráció elkerülése lehetett, míg az ellenzékieké pedig a kormányváltás, a fennálló hatalom leváltása. Az ellenzéki oldal ugyanakkor koncentráltabb volt 2022-re 2018-hoz képest, így egyszerűbb platformot teremtve a kormányváltás motivációjának, az átszavazási stratégia kiválasztásának. A 2022-es parlamenti választáson a kormánypárti választók céljukat az ellenzéki összefogás közös jelöltjére való, az ellenzéki szavazók sajátjukat leginkább a nem saját preferált pártja indította ellenzéki összefogás közös jelöltjére történő átszavazással érhették el.

A választói magatartást rendszerint kérdőíves adatbázisok elemzései révén vizsgálják. Véleményem szerint a fenti taktikai motivációk teljes körű bizonyítására azonban ezek nem feltétlen nyújtanak specifikus adatokat. Ezért ezen elemzések kiegészítésére a fókuszcsoporthoz tartozó kutatási irányt tartom lehetséges módszertani iránynak. Így a dolgozat arra is vállalkozott, hogy e kutatási irány elméleti sajátosságainak összefoglalása után egy hipotetikus kutatási modellt vázoljon fel a hazai lehetséges taktikai viselkedés-mintázatok vizsgálatára. A kutatás célja nem feltétlen a szakirodalomban már felvázolt taktikai motivációk hazai választók körében történő bizonyítása, hanem saját, magyar specifikus motiváció, mint például a kormányváltás gondolata, felkutatása is. Bár a fókuszcsoporthoz tartozó kutatásokból származó eredmények nem reprezentatívak, elméletalkotás és bizonyítás szempontjából erős kiindulópontnak találom.

A dolgozat a harmadik célját remélhetőleg a későbbiekben valósítja meg.

Felhasznált irodalom:

Aldrich, H. John – Blais, André – Stephenson, B. Laura: Strategic Voting and Political Institutions, In: Stephenson, B. Laura - Aldrich, H. John - Blais, André (szerk.): *The Many Faces of Strategic Voting. Tactical Behavior in Electoral Systems Around the World*, University of Michigan Press, 2018. DOI: <https://doi.org/10.3998/mpub.9946117> (2022. 05. 01.)

Alvarez, Michael – Nagler, Jonatan: A New Approach for Modelling Strategic Voting in Multiparty Elections, In: *British Journal of Political Science* 2000/1., 57-58. DOI: <https://doi.org/10.1017/S000712340000003X> (2022. 05. 01.)

Downs, Anthony: *The Economic Theory of Democracy*. Harper and Row, New York, 1957.

Duverger, Maurice: *Political Parties*, New York, Wiley 1954.

Fischer, György: *Hihetünk-e a közvélemény-kutatásoknak?* Budapest, Bagolyvár Kiadó, 2021.

Fredén, Annika: *Strategic Voting under Coalition Governments*. Lund: Media-Tryck, 2016. <https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/5310456/8520346.pdf> (2022. 05. 01.)

Gary W. COX, W. Gary: *Making Votes Count: Strategic Coordination in the Worlds' Electoral Systems*. Cambridge University Press, Cambridge, 1997. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139174954> (2022. 05. 01.)

Gschwend, Thomas – Meffert, F. Michael: Strategic Coalition Voting: Evidence from Austria. In: *Electoral Studies* 2010/23., 340. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2010.03.005> (2022. 05. 01.)

Gschwend, Thomas – Meffert, F. Michael: Strategic voting, In: Arzheimer, Kai – Evans, Jocelyn – Lewis-Beck. S Michael(szerk.): *The SAGE Handbook of Electoral Behaviour*. SAGE Publications, London, 2017. DOI: <https://dx.doi.org/10.4135/9781473957978> (2022. 05. 01.)

Gschwend, Thomas: Ticket-splitting and strategic voting under mixed electoral rules: Evidence from Germany, In: *European Journal of Political Research* 2007/46. DOI: <https://10.1111/j.1475-6765.2006.00641.x> (2022. 05. 01.)

Harkányi, Ádám: A stratégiai szavazás arcai. *Politikatudományi Szemle* 2018/1.

Kitzinger, Jenny: The methodology of Focus Groups: the importance of interaction between research participants. In: *Sociology of Health and*

Illness, 1994., 16 (I), 103-121. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9566.ep11347023> (2022. 05. 01.)

Krueger, Richard A: Focus groups: A practical guide for applied research. 2. kiadás, Sage, London, 1994.

McKelvey, Richard – Ordeshook, Peter: A General Theory of the Calculus of Voting. In J. F. Herdon – J. L. Bernd, editors: *Mathematical Applications in Political Science*, VI. Charlottesville, The University of Virginia Press, 1972, 32-78. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055406322563> (2022. 05. 01.)

Miskó, Dávid: „Te miért úgy, én miért így szavazok?” – A választói viselkedés általános jellemzése a klasszikus alaptradíciók és egyéb lehetséges elméleti megközelítések alapján. *Themis* 2020/2.

Miskó, Dávid: Miért és hogyan taktikázhatunk választáskor? A taktikai szavazás motivációinak és stratégiáinak bemutatása a magyarországi taktikai szavazás lehetséges irányainak felvázolásával *Bibó Jogi- és Politikatudományi Szemle*, 2020/02.

Morgan, David L: Focus Groups as Qualitative Research. Qualitative Research Methods Series. Volume 16.2., Sage, London, 1997. DOI: <https://dx.doi.org/10.4135/9781412984287> (2022. 05. 01.)

Muller, Daniel – Page, Lionel: A New Approach to Measure Tactical Voting: Evidence from the British Elections, In: *Applied Economics* 2015/47/36., 3839-3840. DOI: <https://doi.org/10.1080/00036846.2015.1019037> (2022. 05. 01.)

Plescia, Carolina: Split-Ticket Voting in Mixed-Member Electoral Systems. A Theoretical and Methodological Investigation, ECPR Press, Colchester, 2016.

Rosema, Martin: Strategic and Semi-Strategic Voting under Different Electoral Systems. *Annual Meeting of the Dutch Political Science Organisation* (Antwerpen 2004)

Stewart, W. David – Shamdasani, Prem: Focus Groups: Theory and Practice. London, Sage, 1990.

Tóth, Csaba: Választási rendszer In: András, Körösényi (szerk.): A magyar politikai rendszer – negyedszázad után. Osiris, Budapest, 2015. https://politikatudomany.tk.hu/uploads/files/A_magyar_politikai_rendszer_-_negyedszazad_utan_nyomdai.pdf (2022. 05. 01.)

Vicsek, Lilla: Fókuszcsoport – elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. <http://keszi.krolify.hu/wp->

content/uploads/2017/12/Vicsek_Lilla_Fokuszcsoport- KROLIFY.pdf
(2022. 05. 01.)

Vicsek, Lilla: Online Fókuszcsoportok alkalmazása – Lehetőségek, korlátok és tanácsok a hatékonyság növelésére, In: *Vezetéstudomány/Budapest Management Review*, XLVIII/2017/4. DOI: <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.04.06> (2022. 05. 01.)

Egyéb cikkek, oldalak:

HVG (szerző): Török Gábor: Most végre kiderülhet, mi történt a Jobbik szavazóival:

https://hvg.hu/itthon/20220403_Torok_Gabor_Most_vegre_kiderulhet_mi_tortent_a_Jobbik_szavazoival (2022.04.28.)

Kmetty Zoltán: Sok volt az ellenzéki átszavazás, különben még jobban nyert volna a Fidesz. *Index* 2018:

https://index.hu/velemeny/olvir/2018/04/10/ellenzeki_atstavazas_elemzes/ (2022.04.27.)

Korábbi országgyűlési választások eredményei:

<https://taktikaiszavazas.hu/korabbi-valasztasok> (2022.04.28.)

Lengyel, Tibor: Sokk az ellenzékben: "Már decemberben elvesztettük a választást, de hogy ekkora zakó lesz, az nem volt opció":

https://hvg.hu/itthon/20220404_Sokk_az_ellenzekben_valasztas
(2022.04.28.)

Nemzeti Választási Iroda: <https://www.valasztas.hu/orszaggyulesi-valasztasok> (2022. 04. 27.)

Political Capital (elemzés): A Jobbik szavazói hiányozhattak leginkább az ellenzéki együttműködés mögül

https://www.politicalcapital.hu/hireink.php?article_read=1&article_id=2989
(2022.04.28.)

Taktikai szavazás: <https://taktikaiszavazas.hu/> (2022.04.27)

**I do love you and/or I don't! –
Hypothetical modeling of the domestic tactical voting patterns and
an attempt to investigate them from the prospect of conventional
focus group research**

Summary

Today, the literature of political science can count maybe numerous works on voting behavior. The tactical voting, that refers to a voter leaving their most preferred party behind for another with the aim of manipulating the electoral outcome by their vote to achieve a special goal based on rational calculations, is only one of them, also trying to investigate the phenomenon all across the world. This paper tries to come up with the domestic hypothetical tactical voting patterns for 2018 and 2022 based on the concepts found so far in the literature and to check on the potential of researching these patterns through focus groups. First, it writes about the specificities of tactical voting, then analyzing the possible Hungarian domestic tactical voting patterns for 2018 and 2022 separately in the case of the pro-government and opposition voters, and after all this, having described the basics of focus groups research methodology, it attempts to build up a hypothetical focus group research design for the investigation of these patterns. It is important to be highlighted that the present paper is to be considered only as a hypothetical path-finding attempt among the possibilities of research on domestic tactical voting behavior.